

DEJANJE

Edvard Kocbek: Razumnik pred odločitvijo

Jože Udovič: Najvišji krog

Andrej Kolar: Blaž Setek in njegovo maščevanje

Jože Brejc: Pomladni sprehod / Pesem o deklici v dežju
Puščava / Balada

Cene Kranjc: Iz knjige o čebelah: Čebelec številka 1
dobi novo matico

Jože Udovič: Krležev spor z dogmatično levico

Lino Legiša: O kritiki

Pregledi:

Mirovni cilji britanske delavske stranke (J. Z.)

Književne ocene:

Dragotin Kette: Zbrano delo (Lino Legiša)

F. S. Finžgar: Zbrani spisi IX. (A. Pirnat)

Izbrane pesmi Simona Jenka (Vlado Novak)

Fran Levstik: Besede Slovincem (Avsenak Mirko)

France Prešeren: Strunam (E. Cevc)

Zapiski:

Ob sedemdesetletnici F. S. Finžgarja (Anton Vodnik)

Ovitek:

Na robu

DEJANJE

REVIJA ZA KULTURO, GOSPODARSTVO IN POLITIKO

Izhaja 20. vsakega meseca razen v juliju in avgustu. — Za uredniški odbor in izdajatelja odgovarja Edvard Kocbek v Ljubljani. Vse dopise na uredništvo in upravo je naslavlјati na naslov: Ljubljana, poštni predal 103. — Tiska Zadružna tiskarna v Ljubljani, Tyrševa cesta 17, predstavnik Maks Blejec. — Revija stane letno 80 din, polletno 40 din, posamezna številka v razprodaji 10 din. Naročnino je pošilјati na poštni čekovni račun št. 17.631.

Prejeli smo v oceno:

Zdravko Ocvirk: *Mamica povej! Pesmi.* Mladinska založba. Ljubljana 1941.

Milena Mohoričeva: *Korenove Saše učna doba.* Roman. Založila Belomodra knjižnica. Ljubljana 1941.

Die britische Arbeiterpartei über Krieg, Frieden und neues Europa. Lincolns-Prager, Ltd. London 1940.

Poročilo o triletnem delu banovinske poklicne svetovalnice in posredovalnice. Izdal kuratorij. Ljubljana 1941.

Rudolf Bičanić: *Agrarna prenapučenost.* Izdala Gospodarska Sloga. Zagreb 1940.

Marko Hercigonja: *Područja biljne proizvodnje u Banovini Hrvatskoj.* Izdala Gospodarska Sloga. Zagreb 1940.

Jure Petričević: *Unutrašnji promet žitarica i mlinskih proizvoda u Banovini Hrvatskoj.* Izdala Gospodarska Sloga. Zagreb 1940.

Stočarstvo i stočarska proizvodnja u Banovini Hrvatskoj. Izdala Gospodarska Sloga. Zagreb 1941.

Družinske večernice. Uredil Vinko Zwitter. Založila Slovenska prosvetna zveza v Celovcu, 1941.

Aleš Ušeničnik: *Izbrani spisi. VII. zvezek.* Založila Jugoslovanska knjigarna. Ljubljana 1941.

V. Pavlaković: *Novi poredak u Europi. I. Ciljevi Velike Britanije.* Nakladni zavod Binoza. Zagreb 1941.

M. Iljin i E. Segal: *Kako je čovjek postao divom.* Hrvatska naklada. Zagreb 1941.

Dr. Božidar Sirola: *Hrvatska narodna glazba.* Mala knjižnica Matice hrvatske, sv. 50, Zagreb 1941.

Bogdan Binter: *Pregled ruske zgodovine. Pogledi št. 6—8.* Pri Akademski založbi v Ljubljani 1941.

Lili Novy: *Temna vrata.* Pesmi. Pri Akademski založbi v Ljubljani 1941.

RAZUMNIK PRED ODLOČITVIJO

1.

Kadar se današnji razgiban človek izraža o svoji usodi, dela to v glavnem drugače od človeka prejšnje življenjske dobe. Razlika je v tem, da današnji človek o svojih bistvenih vprašanjih ne govori več posredno, v splošni in teoretični obliki, s pomočjo brezčasnih pojmov in filozofskih sistemov, ampak določno in neposredno, s pomočjo aktualnih pojmov in socialno-političnih ideologij, ki črpajo svoja spoznanja iz navzočega življenjskega gradiva.

To priča, da dobiva sodobni človek drugačno razmerje do obdajajočega ga sveta, kakor ga je imel človek minevajoče dobe. V poštev jemljem seveda tistega sodobnega človeka, ki zares odloča ali stremi po pravih odločitvah. Kadar sodobni človek ugotovi problem, ga ne ugotovi le v obsegu svoje osebne, ampak tudi časovne dialektike. Če se je prejšnji človek izživljal predvsem v osebni problematiki, brez naslonitve in spojitve s časovno problematiko, potem je današnji človek vedno bolj prisiljen, da svoj osebni razvoj izživlja v skladu s časovnim razvojem.

Spremembe so se izvršile v celotnem življenjskem občutju in jih zaenkrat v polnem obsegu ne moremo niti pregledati. Prav gotovo pa je, da sta se nekje globoko dotaknila danes zelo razvita zgodovinska zavest sodobnega človeka in zaklad ogromnih življenjskih energij. Ne samo, da človek spoznava gibal življenja, kakor še nikdar do sedaj, in da sprošča vedno večje kozmične sile, ampak tudi vedno bolj dojema zgodovino in njene sile.

To se vidi najjasneje na primeru sedanje vojne. Nikdar do sedaj se večni in časni problemi še niso tako družno odprli, kakor danes. Zdi se, da je današnja vojna tisti veliki voz, ki so se vanj zavezala vsa večna in časna vprašanja. In ne samo, da se ta vprašanja danes medsebojno približujejo, ponekod težijo celo v enotno rešitev. Če smo v prvi svetovni vojni smatrali oboroženi spor sil še vedno za tehnično motnjo, ki ne prizadene bistva ustroja, smo danes, v drugi svetovni vojni, prepričanja, da oboroženi spor postaja rezultanta vseh časovnih problemov, lahko bi celo rekel, da postaja izraz med seboj povezanih večnih in časnih problemov. Sedanja vojna je tako izrazito orodje velikega razvoja, da ni mogoče zamikati njene razumljivosti in upravičenosti, kakor to mislijo nekateri idealisti in materialisti.

Razvoj človeštva ima lahko nenavadno korist od tega, kakor so danes stvari odprte, saj bo edino v takem procesu, ki odpira vprašanja na celi črti, mogoča maksimalna rešitev vseh zadev človekove usode. V tem smislu moramo priznati, da je položaj, ki ga dobivamo v današnjem procesu, edinstven položaj človeka kot zgodovinskega bitja. Gre le za to, da se človek čim bolj zave svojega zgodovinskega značaja in svoje določene usode, da bi se mogel tako približati krepkim stvarnim in svojskim rešitvam, ki so v skladu z naravo človeka in naravo kozmosa.

V ta namen je potrebno zrelo občutje časa, ki človeka nagiba, da spaja objektivno ter subjektivno stran sleherne spornosti. V vsakem problemu naj se združita njegova zgodovinska objektivizacija in njegova doživljenost v človekovi zavesti. To je namreč edino rodovitno izhodišče za tehtno reševanje vprašanj, kajti človek ni blizu pravih rešitvam niti takrat, kadar jih rešuje zgolj v skladu s praktično objektivizacijo problema, niti takrat, ko jih spravlja v sklad z zgolj osebnim doživljanjem problema, ampak takrat, ko jih ustvarja kot spoj časovne, ideološke in osebne resnice. Življenjske resnice ne ustvarim niti v čisti teoriji, ki izraža splošno veljavnost, niti v zgodovinsko točni analizi, še manj pa v svetu odmaknjenih dejanjih osebnega življenja, pač pa v takem življenjskem delovanju, kjer se nekaj vsem ljudem skupnega premakne in razvije, torej v takem agiranju, ki ustvarja osebne resnice v zvezi z okolico, občestvom in zgodovinskim območjem, v znaku zvestobe do svojega časa in prostora.

Ta ontološki poudarek aktualnosti smo na straneh te revije že večkrat nakazali, vendar ne bo odveč, če ga podčrtamo še v tej smeri. Naj ga izrazimo v naši znani trditvi, da je predpogoj javljanja človečnosti zvestoba zgodovinskim silam. Če more človek nek problem zgodovinsko najpolneje obseči takrat, kadar ga začuti v metafizični globini, more obratno nekaj metafizično takrat pristno doživeti, kadar se mu predstavi prej v vsej zgodovinski obliki. Človeku je določeno, da rešuje vprašanja svoje usode s pomočjo odgovorov na določena vprašanja svojega časa, ne zato, da se popolnoma spoji s svojim časom, kakor hoče to današnja mitologizirana zgodovina, ampak zato, da se v svojem času znajde, razvije in okrepi, kajti človekov smisel odkrijemo le v spoprijemu s svetom.

Nobeno delovanje, ki ne pretresa bistva in osnov človekovega časnega, to je življenjskega položaja, ne služi niti posamezniku niti človeštvu. Človek oblikuje svojo usodo le takrat, kadar se izpostavlja in bori. Svoj napredek dosega le v izrazitih naporih, v vseh tistih osebnih aktih, ki se z njimi dotika najelementarnejših sestavin svojega bitja. Prazen je vsak napor, prazna vsaka misel in čustvo, ki ne vržejo svojega nosilca v položaj tesnobe, borbe, tragične ali zmage. Prazno je vsako človekovo delovanje,

ki se ne približa človekovi usodi in je nekje ne premakne, kajti nevarno je vse, kar ga pušča negibnega in mu množi udobnost.

Če je to spoznanje o potrebi človekove razgibanosti razvidno že po tem kratkem ontološkem razmišljanju, postane še posebno razumljivo v zgodovinski osvetljavi sami. Ena glavnih zgodovinskih potez današnjega časa je ta, da se v njem drobi vse, kar je bilo določeno, da tvori duhovne ali življenjske organizme, pa se je v tem ali drugem smislu preživelo. To velja posebno za organizme v socialno-politični sferi. Bolj ali manj določno čutimo razpadanje teh celot, zato nastaja veliko zgodovinsko agregatno stanje, kakor je to bilo v vseh prelomnih trenutkih, ko popuščajo stare vezi in nastajajo nove. Pred našimi očmi se začenja likvidacija starega reda, ki ga predstavljajo kapitalizem v gospodarstvu in družbi, liberalna demokracija v političnem življenju, v duhovnem življenju pa meščanskih duh, to je statika in formalizem. Pojavljajo se žive sile, ki uvajajo nov narodni, socialni in mednarodni red. Vse se vrši v velikih dimenzijah, kajti menjajo se tudi duhovna merila. Da smo v času splošnega drobljenja in razpadanja, vidimo po tem, da ljudje ne čutijo več enotnih duhovnih meril, pač pa se krčevito oprijemljejo nadomestil za skupno merilo, ki so se v vsakdanjem življenju v glavnem izvedla na denar ali prav za prav na pomanjkanje denarja. Vse to priča, da smo v položaju, ko človek ne čuti le potrebo, ampak je naravnost prisiljen, da si začrta nov življenjski prostor, ustvari nov svetovni red in nova skupna merila.

Toda zato je potrebno, da se v našem življenju zgodi tista velika sprememba, ki bo sprostila človeka sredi stvarstva in mu omogočila pristno razmerje do njegove usode. Že raste v nas potreba, da spet občutimo širino svojega prostora, odprtost svojega časa, resničnost svojih dimenzij, pristnost svoje usode, to se pravi, da postanemo resnični zgodovinski ljudje, ki jim je lastno stvariteljsko delovanje. Vedno bolj čutimo, da je človek tako močno povezan s stvarnimi pogoji in zakoni bivanja, da brez njihovega sodelovanja skoraj ne moremo rešiti niti vprašanja osebnega smisla niti vprašanja svojega določenega življenja. Danes stvari tako naglo zorijo in se vprašanja postavljajo tako jasno, da časovne odločitve pomenijo najvažnejše in najbolj smiselne osebne odločitve, obratno pa osebne odločitve postajajo vedno bolj zgodovinsko važne. Vse to pa seveda samo takrat, če se človek zaveda pomena zgodovinskega odločanja. Zavaljo tega lahko postavim trditev, da se mora svoboden človek, ki hoče smiselno delovati v današnjem svetu, postaviti najprej na zgodovinsko in šele potem na ideološko stališče.

Kljub jasno postavljeni trditvi pa moram še posebej reči, da z njo ne nastopam zoper ideološka stališča — v kolikor seveda niso naperjena zoper človeka —, pač pa proti uveljavljanju zgolj ideološkega stališča, to se pravi proti takemu ideološkemu rav-

nanju, ki nasprotuje nastopu objektivnega zgodovinskega procesa. Hočem reči, da je za pripadnike najrazličnejših svetovnih nazorov v ospredju vprašanje, kako naj kot nosilci nazora stopijo pred neogibne osebne odločitve v zgodovini, pred odločitve, ki edine izpolnjujejo neposredni smisel njihovega življenja, kajti ta smisel jim mora biti skupen z vsemi, ideološko še tako tuje mislečimi sodobniki.

2.

Naš današnji življenjski položaj nas po svoji veliki zrelosti naravnost sili, da mu v porodnih bolečinah stojimo ob strani in mu pomagamo pri razodevanju novega življenjskega temelja. Današnji čas nas poziva, da se jasno opredelimo za stvariteljske sile zgodovine in proti tistim odmrlim likom družbe, ki si življenje nasilno podaljšujejo. Poziva nas, da izločimo kvarne elemente, ki ležijo v organizaciji sveta in družbe, v čustvenih in miselnih sestavinah človeštva, v posameznih nazorih, predvsem pa v človeški življenjski praksi. Poziva v prvi vrsti razumnike, da se iztrgajo iz svojega nesrečnega konformizma in stopijo neustrašeno v areno življenja, kjer se ne odvija le borba med novim in starim družabnim redom, ampak tudi borba med duhovnim suženjstvom in duhovno svobodo.

Vendar v današnjih razumnikih še vedno delujejo predsodki. Eden je na primer ta, da se bo likvidacija starega reda izvršila sama od sebe, brez pomoči živih ljudi. V resnici pa moramo ugotoviti, da se sprememba življenjskega reda izvrši le v težkih in odločilnih spopadih, ne pa s prepričevanjem, popuščanjem in prostovoljnim prevzemanjem novih idej in novega reda. Spet drugi se motijo, če mislijo, da so pred durmi izrazito katastrofalni dogodki in da so na delu zgolj negativne sile, ki razumnik ne sme iskati njih bližine. Res je, da v vseh velikih časovnih prevalih igra strast veliko vlogo, res je tudi, da bo sila v prihodnjih dneh lahko nastopila v zelo odurni obliki, vendar drži, da so ti pojavi neogibna spremljava tujih dogodkov, ki spreminjajo oblike življenja in pospešujejo napredek. Prav tako pa je treba vedeti, da je vsaka sprememba v toliko bolj težka, v kolikor je slabo pripravljena. Poleg tega pa mora človek duha vedeti, da se v družabni spremembi ne razodeva le težnja po oblasti in sili, ampak tudi pristna želja po boljšem, lepšem in resničnejšem življenju, želja po novem svetu, po človečnosti, saj so sodobne mistike le iz tega dejstva razumljive. Res je, da je ravno revščina tista najbolj groba tesnoba, ki vije ljudi in jih zbada z neusmiljenim želom, da se nemirno upirajo svoji okolici in iščejo v drznih rešitvah kruha in ohranitve življenja. Toda hudo bi se motil, kdor bi v revščini videl tisti zadnji vzrok nemira v množicah, kajti vse okrog nas dokazuje, da človek ne stremi le po telesni ohranitvi in zadostitvi, ampak tudi po osebni in duhovni svobodi, to je po človeški veličini.

Toda med razumniki niso ljudje samo s takimi predsodki. Precej jih je med njimi, ki so sicer usmerjeni v prihodnost, vendar jih pri tem ne vzdržuje toliko upanje v cilj, kakor vera v miselno zgrajeno pot do cilja. To so razumniki, ki so polpreteklo liberalno miselno razpoloženje spremenili v dogmatično socialno vero, pri tem pa ostali isti pozitivistični intelektualci, ki težišče svoje usode polagajo raje v brezosebne stvarnosti, kakor na duhovno jedro svoje človeške osebe. Taki razumniki postajajo nosilci fiksnih idej, oznanjevalci najrazličnejših ideologij. Človek izgublja vero v totalne ideologije in njih gibanja tudi takrat, ko vidi čudne intelektualce, kako se v presenetljivo lahko predajajo določenim ideološkim sistemom, kako se spajajo z njimi, kako se v njih osebno izničijo in kako se zavoljo tega vedno bolj odtujujejo resničnemu zgodovinskemu prostoru in delovanju. Pri njih je sumljiv posebno način, s katerim se zvežejo z odrešilno idejo. Sumljivo je, kako se strastno drže mesijanizma takrat, ko bi morali agitirati takoj, brez odloga, zdaj in tukaj, in kako jim gre prvenstveno za miselno varnost in za dogmatiziranje svoje misli, mesto da bi svobodo našli v življenjskem engagementu, varnost pa v življenjski tveganosti. Zato ni čudno, da predstavljajo take borce, ki jim ne gre za zbiranje vseh pozitivnih in svobodnih ljudi, ampak najprej za popravljanje sočlovekove misli, čustva, dejanj in ustanov na način, ki bistveno ogroža osnovni ritem človekovega življenja.

Slovenski razumniki predstavljajo oba opisana tipa, prvega, ki bi rad ohranil svoj položaj in položaj sveta okrog sebe v dosedanjem, to je nevznemirljivem, nepremakljivem stanju in se pri tem naslanja na dosedanje, konservativne sile družbe in duha, in drugega, ki bi svoj položaj in položaj sveta sicer rad spremenil in je z vsem bistvom pripravljen priklicati nov svet, toda ne iz popolne vere v človeka, v navzočo resničnost in neokrnjeno podobo življenja, ampak iz enostranske vere v najrazličnejše doktrine, ki zavoljo svojega lastnega učinka omejujejo človeka, občestvo in kozmos. Na Slovenskem imamo med razumniki izrazite konservativce in izrazite progresiste, to je ljudi, ki so življenjsko in ideološko vezani.

Pri prvih, ki v glavnem vodijo usodo slovenskega naroda na gospodarskem, političnem in kulturnem področju, opazamo strah pred življenjskim razvojem in obotavljanje pred vsemi tistimi akti, ki bi jih z bolečino in naporom spremenili iz medlih, statičnih upraviteljev in organizatorjev v silovite oblikovalce in ustvarjalce. Njim, zdi se, ni treba govoriti, saj so to ljudje, ki so se popolnoma predali brambi reakcije. Pač pa je vredno govoriti zavoljo tistih zanimivih razumnikov med njimi, ki se zavedajo, da bo treba storiti velik korak v zgodovini, pa ne premorejo takega ravnanja, ki bi jih sprostito tam, kjer še premalo upoštevaajo duhovni pomen zgodovinskega delovanja sploh.

V njih še namreč vedno živi občutje starega časa, neživljenjsko gledanje na vrednote in trmasto upanje, da bodo v važnih prihodnjih trenutkih vendarle odločali samo zakoni vztrajnosti in ohranjanja.

Pri drugih, progresistih, opažamo podobno ravnanje. Ugotoviti moramo sicer še enkrat, da je njihovo stališče mnogo bolj aktualno, kakor stališče tako imenovanih konservativcev. V njih ni tistega človeško nevrednega strahu, ki davi pripadnike sedanjega družabnega reda, nasprotno, progresisti so središče svoje zavesti skušali popolnoma prenesti v časovno območje, vendar so pri tem padli v nov ekstrem, ko so službo časa začeli istiti s službo dogmatizirani zgodovinski dialektiki. S tem dejstvom so se progresisti odrekli svobodnemu naprednemu ravnanju in zapadli celo dogmatični politiki, mesto da bi v tako važnem zgodovinskem odločanju raje poslušali glas celotne svoje osebne narave, ki je v mnogo večjem skladu s kozmosom, kakor ukaz politične taktike. Oni pozabljajo, da življenjski engagement ne sme biti zakoreninjen v sistematičnem izkoriščanju neke miselnosti, ampak nasprotno v notranje svobodni zunanji dejavnosti, v stalnem osvobajanju človeka pred miselnimi predsodki. Misel, ki je po svoji naravi neodgovorna in neuresničena, ne postane odgovorna in se ne utelesi že samo zaradi tega, ker se postavi v službo politično aktivni doktrini. Miselnost, ki hoče spreminjati svet, mora zahtevati od človeka večjih naporov, kakor pa so naporji po miselni skladnosti ali celo po miselni istosmernosti.

Razumnik današnjih dni mora vedeti, da je tudi od njegove odločitve mnogo odvisno. Zato se mora čim prej odločiti za novi red, vendar se ne sme z nobeno ideološko smerjo popolnoma spojiti, ampak sredi nje ostati svobodna oseba, pravo središče življenjskega dogajanja. Pravi engagement ne pomeni usužnjevanja doktrini, ampak osvobojevanje in uresničevanje človeka, to pa seveda le takrat, kadar gre človeku predvsem za zgodovinske, ne pa za zgolj ideološke odločitve. Posebno razumnik mora priti najprej in predvsem do močnega in čistega življenjskega občutenja in mišljenja. To se pravi, da mora priti do zavesti najprej v času in prostoru in šele potem do zavestnega razmerja do vrednostnega sveta.

Zato je največja dolžnost tistih, ki čutijo pomembnost današnjih dni, da vse sile usmerijo v tok zgodovinske dinamike in da skušajo te sile mojstriti z načini, ki so jim dani že po osebni naravi, ne pa šele po kaki ideologiji. Na življenje se mora ravno razumnik navaditi gledati najprej zgodovinsko, šele potem vrednostno. V življenju ne gre za shematično zmago ali propast abstraktnih vrednot in za prodor ideologij v človeški zavesti, ampak za spreminjanje življenja, za človeško ustvarjanje in oblikovanje življenja, gre za preprosto zgodovinsko spoznanje, za tisti zakon, ki pravi, da oblike življenja in družbe vznikajo,

rastejo, živijo in odmirajo, da nastopi torej v zgodovini pravi tako čas njihove upravičenosti in njihove potrebe, kakor na drugi strani nastopi čas njih odvišnosti in škodljivosti.

Važno je torej, da se začne danes tudi razumnik odločevati in da se njegove odločitve ne gibljejo v smeri najlažjega odpora, zaradi česar rešitve postanejo lahke, trenutne in nebistvene, ampak da se človekovo delovanje giblje v smeri krepkejšega odpora, da rešitve tako postanejo trajne in bistvene. Vstopamo v dobo, ki je popolnoma dozorela za preosnovno družbe in njenih oblik v smislu organskih spoznav in totalnih zahtev. Vseeno je, če dajemo svetovnemu procesu obliko spora med različnimi svetovnimi gospodarstvi ali spora med socializmom in kapitalizmom ali spora med nacionalizmom in univerzalizmom, vseeno je, če vidimo v njem spor med pangermansko in evropsko idejo ali spor med vzhodom in zahodom ali spor med kolektivizmom in personalizmom, vseeno je, pravim, kajti najbolj važen je svetovni proces sam, ki se je že začel, ki ga nič več ne more zaustaviti in ki mora služiti predvsem človeku. Začel se je boj med odmrlo idejo ter njenimi oblikami in med porajajočo se idejo in njenimi novimi oblikami. Kdor hoče novi, še nejasni ideji najboljše služiti, je ne sme ideološko izrabljati, ampak ji kot celoten in svoboden človek najprej pomagati do zgodovinskega razvoja. To je dolžan storiti predvsem razumnik.

JOŽE UDOVIČ

NAJVIŠJI KROG

Nekoč je stopil žalujoč poet,
ki mu je drago vzelo smrti želo,
skozi peklenskih vrat pohotno žrelo,
v neštetih muk in groze polni svet.

In kakor da nesmrtni glas ga kliče,
je hodil skozi vice ves prevzet,
se dvignil v raj, kjer je ob koncu let
v najvišjem krogu našel Beatrice.

Glej, ne pekla in ne pekočih vic
se nisem ognil, mila priprošnjica,
udarcem nisem skrival mladih lic:

naj mi kot njemu zagori resnica,
da le ljubezen me gibati more,
kot giblje sonc in zvezd nebeške kore.

BLAŽ SETEK IN NJEGOVO MAŠČEVANJE

Te čudne zgodbe, ki je zbudila zlasti s svojim koncem mnogo govoric in obdala z grozo ne preveč čisto srce župana Cesarja, ni mogoče začeti drugače, kakor z dejstvom, da je bila tisto leto v juniju in avgustu precejšnja suša, da je začelo v enem izmed dveh vaških vodnjakov zmanjkovati vode in da je Cesar zato s svojo župansko oblastjo prepovedal njegovo uporabo. Samemu pa se te prepovedi ni bilo treba držati in je vodo tega vodnjaka, ki je stal ob njegovi hiši, še naprej pil in užival.

Biti župan je že zaradi ugleda in oblasti prijetna reč. Vendar pa je tudi res, da je naše življenje tako prečudno stikano iz samih malenkosti, da si pogosto prav z lastnimi odločitvami sami napišemo obsodbo. Tako je tudi začetek te zgodbe odločil o njenem čudnem koncu, bil je kriv, da se je Blaža Setka čudno maščevanje moglo izpolniti.

Tisto poletje se je v prvih dneh avgusta občinski urad, to se pravi župan Cesar in njegov tajnik, nekega dopoldneva do kraja razburil. V nizki, nekoliko zanemarjeni sobi, kjer je bilo sicer vse v redu in na svojem mestu, je stal župan za mizo v klobučevinastih copatih, ki jih je nosil zaradi zobobola, držal stara očala pred nosom in bral sporočilo okrajnega glavarja, da bo v nekaj dneh kakor po navadi prišel zasliševati nočne razgrajače, kalilce potrebnega miru in ljubega počitka.

Razburjenje pa ni prihajalo v občinski urad le s tem pismom. Pravi vzrok je imelo v tem, da je hotel Blaž Setek, ne dosti prida mož, posestnik zanemarjene bajte, dobrega pol zelnika, nekoliko sadnih dreves, med njimi ene dolgorepke, nekaj živali in štirih poniglavih dečakov, stopiti pred glavarja zaradi navadne ovce, na katero je župan naščuval svojega psa, ker se je pasla v njegovi travi.

Setek je bil že od vojniških časov sem zagrizen nasprotnik Cesarjev in prava mora za njegovo župansko dušo. Bil je velik ničvrednež v županovih očeh, kakor stekel pes je neprestano letal za njim in ga poskušal kje ugrizniti. Tudi zdaj je hotel izrabiti lepo priliko, da bi župana umazal pred glavarjem in da bi svoji kakor kuščar zeleni jezi nekoliko ustregel. Ta strupena Setkovska jeza pa ni seveda prav nič pomislila, da bi vse, kar je Setkovega, pomrlo, če bi ji ne izkazovala vsa soseska svoje dobrote, kajti vse, od krave do zajca redijo pri njih s tujo travo, saj pasejo po vseh tujih njivah, ob vseh stezah in deteljah, tudi ob njegovi, županovi! Zdaj pa hoče pred glavarja zaradi ene ovce, zaradi takega nič.

Županu so sršele košate obrvi, nekaj dolgih ščetin mu je raslo naravnost naprej in ob koncu so se povešale navzdol, kadar je namršil čelo.

Nato je z jezo pomislil na vse njune skupne račune, ki sta jih imela razčistiti — in prav za prav nista bila nikoli na čistem; ali je bila kakšna tatvina, ki jo je Cesar pripisal Setkovi hiši, ali Setkovo razgrajanje sredi mirne noči, ali kakšno zlikovstvo njegovih štirih: Petra in Pavla, Primoža in Felicijana. Ti štirje mali potomci slabega rodu so se držali vedno skupaj, kakor da ne morejo živeti drug brez drugega, imena pa jim je dal oče nalašč po takih svetnikih, ki imata dva na isti dan svoj god.

»Te bom že privil,« je pomislil Cesar in potrkal z nogo ob tla, kakor tisti, ki ve, da drži oblast, vsaj nekaj oblasti v svojih rokah. Vedel je namreč, da stoji Setek spet pred vrati občinske pisarne, z namenom, da bo Cesarja v njegovem uradu samem prestrašil z novico, ki pa jo je župan po ovinkih že zvedel.

»Boljševik,« je rekel, »enkrat se te bom že otresel,« a ko je te besede na glas izgovarjal, je bil na skrivaj poln bojazni, da mu bo v resnici ta umazanec kakšno zagodel in da se bo boljševik ponorčeval iz Cesarja, ne pa narobe.

Ker pa mu župan dolgo ni hotel izkazati milosti in ga je pustil stati pred občinskimi vrati, se je Setek končno razjezil, poropotal na vrata in pridrl v pisarno. Županu je vselej, kadar je imel pred seboj tega ujedljivca, nekoliko upadel pogum. In Setek je prišel takoj v sredo stvari: »Samo toliko sem prišel povedat, da se bova zdaj počila pred glavarjem.« Klobuka ni snel z glave in roke je tiščal v žepih.

Cesar je na tihem čutil nevarnost tega človeka, čutil je drznost za temi sivimi očmi, strupene besede za temi prav posebnimi brki. Za njimi so se skrivala usta, ki so znala pčiti na prav poseben način.

»Le stori svoje, jaz bom pa svoje,« je rekel, kakor se spodobi, če se župan pregovarja z ničvrednim človekom. Setek pa mu je spet postregel z besedami, ki mu jih je že tolikokrat zabrusil v obraz: »Vsega nam pa že ne boš požrl! Jaz se nikogar ne bojim, ker se nimam za kaj, s tabo je pa drugače.«

Bog ve kateri vrag mu je obesil tega človeka na vrat in zakaj je to storil. Odkar je kupil nekakšno njivo, ki mu jo je med vojno hotela Setkova prva žena na vsak način prodati, nima več miru pred njim. Ko se je Setek vrnil, je hotel tisto polje spet imeti. To pa seveda ni šlo kar tako. In od tedaj sta si bila kot dva gada, samo da je bila sreča taka, da je bil Cesar župan, Setek pa je bil revež. Ta revež pa se je že neštetokrat pridušil, da bo oblastnemu Cesarju potegnil svoj svet iz želodca in ga pridružil nazaj svojemu vrtu pred bajto, zelniku in rodovitni dolgorepki, ki je bila za njegove štiri pravi blagoslov.

Zato je zdaj prav po otročje že dobrih sedem let zagrabil vsako priliko, da bi ga potisnil podse in mu izplačal svoj delež. Zato je zdaj tako pihal vanj, da so se mu viseče obrvi vihale navzgor.

Župan je brskal po papirjih in se delal, kot bi mu Setka ne bilo prav nič več mar, on pa je stal pred župansko mizo, kakor da čaka odgovora, potisnil naprej svoj stisnjeni obraz in prebadal Cesarja s sivimi očmi. Zato se je župan nazadnje le razkošatil na svojih tleh: »Povedal si, kar si mislil, zdaj se pa le odpravi. Ovce pa ne spadajo pod glavarjevo oblast.«

Tedaj je Setek našobil usta, malo odkimal, nato pa zinil eno samo besedo: »Goltanec!« Odšel je prav počasi in vrata zatresnil za seboj.

Na skrivaj se je ob takih prilikah v Cesarju zganilo vedno nekaj, kar je bilo bolj podobno strahu kakor slabi vesti. Če pa se je izprašal malo bolj natančno, kaj mu je bilo kdaj zapisano v slabo, je videl, da je bilo vendar že precej nagrmedenega. Najprej male prilike, ki jih je vedno izrabil v svojo korist; nato nekoliko večje zadeve, zaradi katerih sicer še ni bil nihče obešen, pa so vendar obremenjevale njegovo župansko dušo. Nato pa one največje, še tam med vojno, aprovizacija, podkupnine, denar, ženske in druge take stvari. In nazadnje še ta ovca.

Cesar je bil sicer mož svobodne vrste, imel je naročene svoji misli primerne časopise in se ni sramoval v petek mesa, a do takih skritih zbudljajev v dnu srca vendar ni mogel biti vedno čisto ravnodušen. Posebno tedaj, kadar ga je lovil ta Setek s svojimi pasjimi očmi, se ni čutil nič več čisto trdnega. Močno je sumil, da ni ostalo skrito temu lisjaku tudi vse tisto, kar se je zgodilo med njegovo rajnko ženo in njim, ko se je Setek klatil po frontah. Sumil je, da se tudi to kuha v njem, čeprav mu je pred kratkim umrla že druga žena, on, Cesar, pa je bil še vedno star samec.

Tako sta imela v resnici precej nečistih računov, kakor da jima je usojeno, da se bosta grizla vse življenje. Poleg tega pa je Cesarja trlo še nekaj drugih nadlog. Od časa do časa se mu je pojavil hud zobobol, lica so mu otekala tako močno, kakor bi ga opikali sršeni, tako da se je pogosto sprehajal po občinski pisarni in po svojem dvorišču obvezan preko lic z rdečo flanelo in vrhu glave sta mu smešno molela dva konca vozla, kakor dvoje ušes. In te noči, ki se jih je tako bal, ko je ležal pod odejo in so ga razganjale neznosne bolečine v škrbastih čeljustih, kakor da so se vsi vragi dogovorili, da ga bodo mučili prav do jutra.

Druga nevšečnost, ki ga je obhajala, pa je bila ta, da ga je puščal želodec na cedilu, da mu ni nič več prav teknilo in da se mu je včasih kar obračalo, če je samo videl kaj takega, česar ni mogel prenesti.

Pogosto je bilo konec enih muk, pa so že nastopile druge. Sicer je Cesar vedel, da mora človek na tem svetu tudi kaj trpeti, vendar si je mislil, da je toliko nevšečnosti in bolečin zanj le malo preveč.

Kadar pa ga je Setek videl tako oteklega in vsega žarečega

v lica, se mu je porodilo pravo čisto veselje v maščevalnem srcu. Kajti pri njihovi hiši so vedeli, da jim je Cesar marsikaj pogoltnil ter mnogo slabega storil, in stari je naučil svoje štiri umazance, da so se tega dobro zavedali. Nazadnje pa je prišla na vrsto tudi krotka bela ovca, ki so se je že tretjo leto štiri mali Setki držali od spomladi do jeseni, jo varovali in skrbeli zanj, kakor da jim je prva stvar na svetu. Kjer koli si videl štiri Setke, tam je bila tudi njihova ovca nekje blizu. Ležali so kje v senci, ona pa se je pasla okoli njih, spali so ob njej, in jeseni, ko je začela briti prva ostrejša sapa, so se pod domačo hruško stiskali k njenemu toplemu kožuhu.

Tretje leto pa se je zgodilo tisto, kar je Blaža Setka spet razburilo in zaradi česar je sklenil iti pred samega glavarja. Tožiti in okoli sodnije hoditi se ni splačalo, glavar pa naj le zve, kakšne župane ima pod sabo.

Štirje škodljivci so prignali svojo ovco prav do Cesarjeve trave in jo pustili, da se je pasla, kjer se ji je ljubilo. Prav tedaj je hodil Cesar tam okoli in ko jih je zagledal, je najprej odpel svoj pas, da bi z njim odmeril vsakemu posebej njegovo plačilo.

Potem pa mu je šinila v glavo druga misel. Prihulil se je, da ga ne bi opazili in kljub svojim ne več mladim nogam stekel po stezi, kakor da bi se bal, da mu bo kaj posebnega ušlo med plotovi.

Doma je odvezal psa in pri tem delu so se mu roke kar tresle od nepočakanosti in maščevalnosti.

»Boljševiki,« je spuščal skozi zobe svojo jezo, ko je hitel nazaj s psom, »zdaj boste videli, kako pes ugrizne!«

Na travniku se je Setkom priplazil za hrbet, planil med nje kakor jastreb, švrknil žival s palico in zapodil psa za njo. Malim je zastala sapa od strahu in žalosti. Volčjak je grabil žival z zobmi, ji pulil volno in jo podil pred seboj, nazadnje pa jo je ugriznil v bok, jo prignal do potoka, nato pa pritekel nazaj k Cesarju. Krotka žival, ki je malim Setkom bila najdražja stvar na svetu, je torej tudi bila napoti temu oblastnemu Cesarju.

Ko je izplačal še vsakega izmed njih posebej, jih je pustil, da so zbežali. Stekli so za zbegano živaljo, zadrževali so solze, kakor so imeli navado in vsi skupaj so jo ob koncu travnikov prenesli preko potoka. Nato so jo vzeli v svojo sredo, se stisnili k njej in iskali po okrvavljenem kožuhu za sledovi pasjih zob. Vsem štirim so tekale solze po licih od strahu in jeze. Pes je lajal za njimi onstran vode. Oni pa so že našli rano, kjer je bil zasadil zobe v bok njihovi edini ovci. Kri je tekla po beli volni.

Stari Setek jo je doma pregledal in mislil, da se bo žival že izlizala. Ovca je odslej samo ležala na ranjenem boku, ko pa so ji po štirih dneh ostrigli dlako okoli rane, so jim ostrmele oči od žalosti.

V živem ranjenem mesu je gomazelo vse polno črvov, ki so

razjedali in širili rano. Žival je ležala v slami in jih žalostno gledala. Očetu pa niso ničesar črhnili, kajti vedeli so, da bo vzel nož in da poslej ne bo več ovce pri hiši. Po dveh dneh se žival ni dotaknila nobene detelje več, in ko jo je stari spet pregledal, so se mu zablistale sive oči. »Pes,« je rekel, »tudi to si jim požrl!« Nato je poiskal nož, zapodil otroke v hišo, pokleknil živali na prednji nogi in ji odprl vrat. Skozi malo okno je gledalo to smrti osem solznih oči. Črvi pa so se razlezli že tudi v drobovju, in ko so odprli kožo, je bila gnila, zelenkasta rana vsa živa od njih.

Ta dogodek je torej znova podžgal Setkovo jezo, da je zagrozil najprej Cesarju, potem pa, ko se je pripeljal po nekaj dnevih sam glavar, je šel pred občinsko pisarno in čakal, da bo mogel tudi on povedati svoje, kakor je bil objubil.

Vendar se mu stvar ni iztekla tako, kakor je mislil. Cesar je imel lica spet otekla in pred samim glavarjem je hodil obvezan z ruto preko ušes. Sicer se je mazal z žganjem, kadil močne cigare, a otekline je vseeno rasla, da je komaj še videl na levo oko. Bilo mu je nerodno kazati smešni obraz pred glavarjem, nazadnje pa je pred pisarno zagledal še svojega večnega Setka, ki se je drenjal okoli vrat. »Poberi se,« mu je ukazal z oteklimi usti. »Želodec se mi obrača, če te vidim, umazanec; tukaj ne boš ničesar opravil!«

Setku je vsa jeza udarila v glavo. »Take pravice ni,« je rekel, »da bi eni smeli, kar drugi ne smejo.« Nato je hotel vdreti skozi vrata mimo občinskih mož, orožnikov in drugih, ki so čakali pred vrati. Opletal je z rameni in se rinil, ko pa so ga potisnili nazaj, je na glas zavpil: »Danes se bom pomenil s teboj, trebušnik, nič ne pomaga!« Tako je suval z rokami okoli sebe, da so ga prijeli in v gneči je nastal tak hrup, da se je samemu glavarju zdelo vredno, odpreti vrata in pogledati, kaj se godi. Tedaj je mislil Blaž Setek, da je končno prišla njegova ura. Najprej je hotel pred vsemi Cesarju pljuniti v obraz v zahvalo za vse, kar mu je že storil, potem pa se je premislil in hitel razkrivati svojo pritožbo. »Psa je naščuval na otroke in nad žival, da jo je ugriznil in je zato poginila, zdaj pa ne pusti, da bi se pritožil.«

»Kakšno žival,« je nekdo znil.

»Ovco.« Vsi so se zasmejali.

Glavar je zaprl vrata za seboj in Setek je videl, da ni nikomur prav nič mar, kar se mu je zgodilo in kakšne pritožbe nosi on s seboj, tudi glavarju ne. Nikjer ne bo ničesar opravil, ne zaradi njiv, ne zaradi žene, ne zaradi te živali, nikjer ne bo dobil nobenega povračila. Ni mu ostalo nič drugega, kakor da odide. Malo je premislil, nato pa se je pred vsemi zbranimi zaklel: »To ti rečem, da ti ne bom dal miru, še po smrti ne!«

Cesarju je potem, ko je malo premišljal o vsem, najprej padla

v oči ta smrt v Setkovih besedah. »Čigava smrt,« je pomislil. »Ali moja, ali njegova?« Te besede so mu čisto skrivaj stiskale srce in sam ni vedel, kako da je tako babjeveren, da so mu ostale tako čudno v spominu. Ljudje so se že pobijali med seboj zaradi nekaj grošev in skorje kruha, je pomislil.

Toda ni bilo treba dolgo čakati, da se je razjasnilo, čigava smrt je bila skrita za temi čudnimi in nekam strašnimi besedami. Gotovo je, da se je vse skupaj obrnilo drugače, kakor je to misli Blaž Setek v svoji jezi. Kajti vprašanje je, kako si je Setek to posmrtno maščevanje sploh predstavljal. Če bi bil vedel, da je šel Cesarju ob teh mrtvaških besedah mrz po hrbtu, bi se bil veselil njihovega učinka; če pa bi bil vedel, kakšen delež bo sam imel zraven, bi ga gotovo obšlo kesanje, da je izrekel te besede.

Kajti na tem svetu je že tako urejeno, da se smola drži vedno enega in istega in, če je treba, najde iznajdljiva usoda, ki čepi, podobna črnemu vranu, na ramenih onih ljudi, ki se ne morejo bahati, da so bili rojeni prav pod srečno zvezdo, še posebno čudna pota, da jih potegne v svoje včasih čudovite igre.

Neka taka črna ptica se je držala tudi Setkovih ramen in morda še prav posebej od tedaj, ko je bil izrekel svojo mrtvaško obljubo. Ob prvem ščipu po teh dogodkih je namreč tako brez sledu zginil s površja zemlje, da niso mogli nekaj dni prav ničesar zvedeti o njem. Njegovi štirje so ga čakali pod hruško štiri dni po vrsti, Setka pa ni bilo od nikoder.

Nihče ni vedel za resnico o tem odhodu. Ko se je namreč nekega večera spet vdal vinskim duhovom in govoril z njimi pozno v noč, je govoril z njimi tudi poslednjič. Odpravil se je domov in prav pri Cesarjevem vodnjaku začutil silno žejo. Vinski duhovi so ga nosili okoli vodnjaka, mu pomagali odpreti mala vrata, kakršna imajo vsi vodnjaki v onem kraškem koncu, zidani na južnjaški način, nevarna vrata, ki se odpirajo naravnost v globino. Nihče ga ni videl, kako se je prevrnil z glavo naprej vanj. Tako je potolažil vso svojo žejo, tudi ono po maščevanju in zadoščenju na ta način, da se je ves potopil v mrzlo vodo.

To skrivno in pijano smrt pa so porabile čudne sile za izpolnitev Setkovega maščevanja. Kajti iz tega vodnjaka, ki je stal prav ob Cesarjevi hiši, ni že dolgo pil nihče drugi, kakor on sam. Voda, ki je v njej razpadal Blaž Setek, je gasila žejo njegovemu sovražniku Cesarju in se pretakala po njegovem občutljivem želodcu. In morda je bil Setek sam kar zadovoljen s tem prav posebnim maščevanjem. Njemu, ki se mu je obračal želodec, če je Setka le videl pred seboj, kakor je rekel, je zdaj ta mrlič poklonil svojo poslednjo gnusobo, segnil mu je tako rekoč pod oknom, da bi ga na ta način spominjal nase v tihih nočeh in mu polnil srce s tajno grozo.

K sreči pa je kmalu nato zaradi vročine in suše vodnjak pre-

nehal dajati vodo in ko so pregledovali njegovo dno, so našli v nizki vodi županovega vodnjaka razpadajočega Setka, največjega sovražnika Cesarjevega, ki mu je, kakor je trdil, marsikaj pogoltnil. Po tem čudnem dogodku pa bi se moglo reči, da je Cesar svojega nesnažnega nasprotnika še po njegovi smrti nosil v trebuhu.

Ko so privlekli na dan posinelo in zabuhlo truplo in so poklicali župana Cesarja, da bi ga videl, so se mu zašibile noge, obšla ga je čudna slabost in mrtvaška tesnoba. Stal je v mraku pred vlažno odprtino vodnjaka in slišal iz njegove notranjosti votle besede: »Gnusil sem se ti, Cesar, zdaj pa si imel mojo gnusobo v svojem požrešnem trebuhu. Pil si mojo gnusobo, trebušnik.«

Ljudje so stali okoli odprtine in buljili vanjo. »Čudna smrt,« so vzdihovale ženske, »prav njemu podobna.« Cesarju pa je udarjal čuden, mrzel pot iz čela. Njegov občutljivi želodec je obteževala strašna gnusoba, mnogo večja in mnogo bolj živa, kakor tedaj, če je tega človeka z njegovim sovraštvom videl živega pred seboj. V to gnusobo se je mešala groza in v spominu so mu vstajale tiste mrtvaške besede, ki jih ni mogel pozabiti. Tako je Setek na prečuden način izpolnil svoje maščevanje.

Ženske so trdile, da je sreča, da te vode ni nihče pil, Cesar pa je kakor nekam zagledan izdaval z zelenim obrazom: »Kaj pa veste ... jaz sem jo pil ...«

Takoj se je raznesla po vsej njegovi občini vest, da mu je Setek lepo zagodel, ampak šele po smrti. Do kraja je nasitil njegovo požrešnost, tako da je bilo mogoče reči, da je poleg Setkovega polja, njegove žene, ovce in drugih stvari imel tudi njega samega v želodcu.

Ko je legel Cesar zvečer v svojo župansko posteljo, je vedel, da ga bodo bolečine v čeljustih držale vso noč budnega. Noč se mu je zdela kakor motna voda, ki se je Setek razlezel v njej, siva kakor tiste oči, ki so ga gledale prav po volčje. Vzel je svojo ruto in si jo zavezal preko ušes, ne samo zaradi bolečin, ampak tudi zato, da ne bi slišal nobenega glasu, ki bi ga prinesel nočni zrak. V grozi in gnusu, v vsem, kar se je pletlo okoli njega v tej noči in kar je vedel, da se bo povračalo, je živo čutil izpolnitev nečesa, čutil je neko črno, mrtvaško povračilo.

POMLADNI SPREHOD

Večerni veter je z oblaki
razčistil modri svod neba,
ob lesketanja polni mlaki
osušil mokro pot za dva.

Večer gre z nama, z božjo silo
v telesa se ko sen zaganja,
krog naju trosi za mamilo
božansko cvetje. Zdaj kotanja

podleska in pa dima polna
s pod nog v brezbrežnost modro tone
in moja dlan, trpeča, bolna,
razžgana zdaj se k tvoji sklone:

»Trobentic lepih mi naberi,
oči z rokami mi zaveži,
roke ožgane mi operi...
nato las svojih snop razveži!«

PESEM O DEKLICI V DEŽJU

Na zemljo padajo spet dežja mreže.
Naraslo je vodovje, mokri cveti
kopnijo v travah, medla luč nam sveti
in zemljo prek oblakov z nebom veže.

Prek potov so nasule se preproge
strmečih listov, čakajo, ko vdano
prek njih pripeljem ljubo neprespano,
da jo povedem v megle, v skrite loge.

Tako prijetno dež po njej curlja
in moči ji lase in rožna lica,
da v trdih je dlaneh ko mokra ptica.
Tak čudno dež se s kapljami igra

in riše skoz obleko stas telesa!
Vsa vlažna, mokra je, meglam se čudi,
s tihoto, dragi dež, je zdaj ne zbudi,
kot mreža padaj, padaj iz neba!

PUŠČAVA

Kje si, draga moja, kam si se umaknila?
Vprašam cvetje, zemljo, duh, ki v zraku plava.
Kje stopinjo tvojo nosi mlada trava,
za katero drevje si nalašč se skrila?

Vali mesečine v dláni bodo vzeli
tvoje kretnje, gibe, stas in mehko hojo,
na stopnice čarne zapeljali bojo,
v srebrnino svojo trdno te pripeli.

Sam ostal bom tukaj, slana po obrazu
vid mi bo mamila, hojo zamotala,
večno bova v daljah mesečnih ostala,
brata bova meču, ki podoben mrazu

vrezal je med naju teh planjav širine.
Gnezdo sem nad vodo, prazno je, zvenelo,
v vetru divjem vejam bode se odpelo,
zapeljalo bo v vrtincev se globine.

BALADA

Zabodel sem srce, po snegu vkreber hodim.
Nesreča je zdrsnila z zadnje veje name,
bolj šibke kakor cvet za sneg so moje rame,
pod soncem vegastim za milo srečo blodim.

Zabodel sem srce, o tuji, tuji kraji!
Trohnobe sive slap na steze moje pada,
kapljaj iz srca vbodenega rdeča nada,
tak blodim ko noseča žena v lune mlaji!

Zabodel sem srce, še vedno vidim tebe,
ki z mano bi lahko v pomladno noč zdrsela
in me enkrat, samo enkrat toplo objela!

Iz srca rdeča kri po belem snegu grebe,
tako ti, ljuba, kažem pota v svoje kraje. —
Boš zapustila svet, sledila meni raje?

IZ KNJIGE O ČEBELAH

ČEBELEC ŠTEVILKA 1 DOBI NOVO MATICO

Sredi nedeljskega popoldneva je prišel pred čebelnjak Boštjan iz Sela. Bil je zelo utrujen, nič dobre volje ni bilo v njem, samo nekaj stare zgovornosti, tako je bilo videti, mu je še ostalo v čebelarškem srcu. Težiti ga je moralo nekaj hudega, samo dobre pol ure dolga pot iz Sela do Repenj ga ni mogla tako zdelati.

Na klopi pod visoko tepko je že sedela družčina čebelarjev. Stisnili smo se in povabili novega vasovalca, naj sede med nas. Toda Boštjan ni hotel, legel je kar v travo in se zazrl proti čebelnjaku, kjer so se v gorkem soncu prašile mladice. Dolgo je strmel v šumeče življenje in nič ni slišal, ko smo ga ogo-varjali. Vse je kazalo, da mu veseli roj pred čebelnjakom ni všeč, njegov obraz je bil siv in oči pod košatimi obrvmi so bile zelo nemirne. Opazil sem, kako z velikim zanimanjem motri desni zgornji kot skladownice, kamor je tudi moj pogled v zadnjih dneh velikokrat romal. Tam je stal panj številka 1.

Kot da je nekaj podžgalo mojega dobrega znanca Boštjana, tako hitro se je dvignil s tal in skoraj stekel pred panje. Z dolgo roko je kazal v tisti kot in v nekem samozadovoljstvu gledal na družčino na klopi ter z važnim glasom izrekel znamenite besede:

— Tudi v temle čebelnjaku ni vse v redu. Kar pogledjte tale panj, kako slabo leti, ne bo več dolgo živel.

Nekoliko premočen glas, ki se je slišal iz šumečih čebel, nas je prvi hip osupnil. Vendar pa smo se kmalu zbrali. Saj je bilo življenje pred panji tako glasno, da tisti čas na kakšno smrt ni nihče mislil. Večina od nas niti opazila ni, da se je gosta čebelja mreža v desnem zgornjem kotu čebelnjaka že vse popoldne močno trgala. Pred panjem številka 1 je bilo zelo malo mladice.

Seveda so obiskovalci na klopi pod tepko branili moje čebele:

— Boštjan, kaj pa misliš? Saj vidiš, koliko je mlade živali! Taki panji pa res ne morejo umreti!

Toda Boštjan, ne le da ni hotel odjenjati, kar na ves čebelnjak je raztegnil svojo obsodbo:

— Vse bo pomrlo. Kakšne čebele sem imel jaz nekoč, danes mi pa umirajo zadnje družine. In drugod ni nič boljše. Ta teden sem bil v hribih. Dva čebelarja sta mi isto povedala. Naše čebele nikamor ne peljemo. Z nobenim drugim rodом ne pridejo v stik. Nove krvi nimajo in zato bodo odmrle druga za drugo. Tudi v temle čebelnjaku se je že začelo. Jaz sem star čebelar in vem, kaj pomeni, če družina takle čas takole leti.

Boštjanu, ki je spet legel v travo, vsega nismo verjeli. Vsakdo pa je priznal, da je v njegovih besedah vendarle nekaj resnice. Sedaj smo tudi vedeli, kaj ga teži. Njegovo čebelarstvo, s katerim je živel pet in trideset let, je propadalo. Njegovim živalim in njemu se je iztekalo življenje in nič ni mogel pomagati ne sebi ne svojim tovarišicam. V nemiru, ki se ga morda ni niti zavedal, je prišel tudi pred moj čebelnjak in ob zagonetnem letu čebelje družine v panju številka 1 izpil požirek najbolj grenke tolažbe.

Družina na klopi je kmalu na prerokovano usodo panja številka 1 in vse skladovnice pozabila. Med Boštjanom na travi, ki so mu prišli delat družbo še nekateri čebelarji, in med tisto na klopi se je pričel razgovor o čebelah, njih paši in življenju. Spomnili smo se tudi starih čebelarjev, ki so na ramah nosili svoje kranjčice v hribe na spomladansko pašo. Boštjan je tedaj vneto zatrjeval, da so bile vprav zaradi te navade naše čebele nekdanj tako dobre in so vsako leto nanosile medu; v hribih so se namreč pomešale s hribovskimi in so zato ostale vedno zdrave.

Ko se je pogovor iztekal, se je sonce že močno nagnilo nad repenjski hrib in tepka je pokrila čebelnjak s svojo senco. Drug za drugim so odhajali čebelarji in končno sva ostala z Boštjanom sama. Takrat sem ga obzirno vprašal, koliko družin mu je še ostalo po zadnji, najhujši nesreči, ki jo je omenil. Na ta ali drugi način sem mu sklenil pomagati. Tega namreč le nisem verjel, da so tudi moje čebele zapisane smrti. Prav rad bi mu postregel z dobro, mlado matico.

Toda občutljivi Boštjan je hitro izprevidel mojo namero. Zdravju mojih čebel v resnici ni verjel, in obsodba, ki jo je izrekel ob svojem prihodu, je bila resno mišljena. Kar stresla me je gotovost, s katero je govoril, bog ve kakšna modrost je govorila iz njega. Pravega stanja svojega čebelnjaka ni hotel odkriti in po mojih panjih je pogledal, kot da ni žive v njih nobene čebele. Videti je bilo, da je zanj vsaka beseda o teh in podobnih stvareh brez pomena. Hitreje, kot sem pričakoval, se je dvignil, in ko je že odhajal, mi je rekel še tole:

— Ta teden bom šel na Štajersko. Tam vem za dobrega čebelarja. Pomagal mi bo, če se še da pomagati. Tudi tebi bom prinesel dobro matico. Dal jo boš v tistile panj — pokazal je na številko 1 v desnem zgornjem kotu skladovnice —, ki je najbolj potreben sveže krvi. Samo tako bova še rešila svoja čebelnjaka.

Zadnje besede je govoril, ko je že odhajal, komaj sem jih še slišal.

Prva čebelja družina, ki je bila naseljena v panju številka 1, je bila od tistih, ki jim čebelarji pravijo medene družine. Matice teh družin niso nikoli posebno rodovitne, a tudi tega jim ni mogoče očitati, da za čebelji rod premalo skrbe. Pri zaleganju jajčec imajo nekakšno pravo mero. Vedno je toliko novih otrok v panju, da imajo vse čebele dovolj dela, a spet ne toliko, da bi

vsako kapljo medu sproti porabile. Sicer te družine ne rojijo tako pogosto kot druge, bolj živalne, in tudi roji, ki jih v dobrih letinah dajo, niso bog ve kako močni, toda navadno se zelo dobro razvijejo. Taka družina ne zahteva skoraj nobene posebne skrbi, nudi pa v sorazmerju z drugimi največje koristi. Le redka so leta, da ne bi nabrala vsaj nekaj odvišnega medu, primeri pa, da bi sama prišla na suho, so izredna izjema. Če ji jeseni, ko razdereš slabiča, ki ga ne kaže zazimiti, otreseš njegove čebele in tako vsaj nekoliko pomnožiš njeno ljudstvo, so skoraj vsi izredni opravki pri njej opravljeni.

Tako je bilo, kot da je prva matica panju številka 1 zapustila oporoko, ki so jo potomci vestno izpolnjevali. Nobena čebelja družina v desnem zgornjem kotu skladovnice se ni izneverila svojemu rodu. Tudi v slabih letinah, ko so mraz in dež ali vročina in suša morili cvetje, je iz zelenega žrelca v začetku zgornje vrste puhtel medeni duh.

Nekoč pa se je zgodilo, da je minula peta pomlad, družina v panju številka 1 pa že ves čas ni nič napredovala. Že pet let je v njem gospodarila ista matica. Čebele tega zastoja v razvoju niso zakrivile, to je res, bile so pač štiri zelo neugodne pomladi, v peti je bila pa matica že nekoliko v letih in ni več zalegla toliko čebel, da bi se sama z rojem uma knila in naredila prostor mlajši moči, toda vse to ni moglo izpremeniti dejstva, da se je čebelja družina v panju številka 1 v petih letih postarala. Imela je sicer še tudi sedaj zaloge medu, kakršnih ni bilo v marsikaterem panju, kjer se je trlo čebel, toda v deževnih in hladnih dneh, ko se delavke zelo gube, se ni redko zgodilo, da so se sati ob kraju gnezda hudo izpraznili. Le prav redka je bila takrat čebela, ki je zašla nanje. Tudi žrelce o teh razmerah ni molčalo, pripovedovalo je novo zgodbo.

Boštjan iz Sela je držal besedo. Sredi tedna se je vrnil iz daljnje Štajerske. Bil je prašen, a veliko bolj zgovoren kot zadnjo nedeljo, nekoliko je dišal po vinu. Ko je stopil pred čebelnjak, se mu je zakadila v obraz čebela. Mahnil je po njej, a bilo je že prepozno. V potnem licu starega čebelarja je obtičalo drobno želo in svetla solza se je zablestela v majhnih očeh.

Bil pa je Boštjan dobro obložen, štajerski čebelar je bil res njegov prijatelj. Kar štiri matičnice je privlekel iz žepov, v njih so se med čebelami izprehajale štiri lepe matice. Nič jim ni škodovala dolga pot, videti je bilo, da se dobro počutijo. Od časa do časa so pomolile rumene rilčke čebelam, ki so jih prijazno pitale. Štiri čebelje družinice so gomezele v najinih rokah.

— Kar izbiraj, eno ti dam, je rekel Boštjan.

Tako je dobila čebelja družina v panju številka 1 novo mater. Bila je močna, rumenkasta žival, kar svetili so se široki obročki na njenem zadku. Panj številka 1 je potreboval veliko veliko otrok, ki so spali v njej.

KRLEŽEV SPOR Z DOGMATIČNO LEVICO

„Kar je doživel Krleža (...) doživlja po vsej zemeljski obli toliko in toliko borec za resnico. (...) V njem se je upri duh statičnemu nazorskemu pojmovanju, ki se izpreminja v okosteneli dogmatizem.“
Juš Kozak (Ljubljanski zvon 1940, str. 144).

Nasprotja med znanim hrvaškim socialnim pisateljem Krležo in dogmatičnimi predstavniki hrvaške in srbske levice in levega tiska so stara že skoraj deset let. Javni napadi nanj s te strani so se pričeli 1933. leta v reviji Kultura, za to revijo so ga začele napadati še druge leve revije in listi: Naša stvarnost, Umetnost in kritika, Izraz, Književne sveske. Krleža je odgovarjal na napade in se pri tem dotaknil nekaterih posebnosti levega tiska in njegove prakse pri nas, storil je to posebno v revijah Danas in Pečat, ki jima je bil sam urednik in izdajatelj.

Zavezniki v tej polemiki so mu bili zlasti Marko Ristić, Bogdanov in Vladimir Rihtman, nasprotniki pa Hermann (A. B. C.), Popović, Zogović, Prica, Durman, nazadnje pa, da bi dobilo njihovo zavračanje neko sankcijo pravovernosti in avtentičnosti, so si preskrbeli še avtoriteto dr. Todorja Pavlova.

Spočetka so ti ljudje videli zlasti v Krleževem estetskem nazoru (Podravske motivi) naklon proti desnici, »ki diši po kadilu«, potem pa so pridružili še očitke metafizike in idealističnih stališč. V člankih, zbranih v Književnih sveskah, so preiskali njegovo delo z nezmotljivimi merili »klasikov dialektičnega materializma«. Marksistična avtoriteta dr. Todor Pavlov je ugotovil, da stojijo ljudje, ki jih Krleža v svojih polemikah napada, na pravovernih stališčih, ki so v skladu z nauki treh klasikov (Marx, Engels, Plehanov), dalje, da je Krleža čisto brezmočen, kadar gre za dialektično materialistično filozofijo, ki je ne pozna in ki je ne želi poznati. V filozofiji stoji na stališču Rihtmanovega neopozitivizma, subjektivizma in agnosticizma, v področju teorije umetnosti stoji na stališčih, ki ga morajo dovesti do subjektivističnih in mističnih pogledov. Trdi, da Krleži niso jasna vprašanja umetnostne teorije, kajti njegova razlaga umetnosti »nima absolutno nič skupnega s pravo dialektično-materialistično teorijo umetnosti«. Osnovne postavke materialistične teorije umetnosti pa »ne dopuščajo nobenega svojevoljnega tolmačenja« (Pavlov v Književnih sveskah). Nikolić je prav tam ugotovil, da se je Krležovo nerazumevanje marksizma preobrnilo v borbo proti marksizmu samemu. Krleža ni nikoli poznal dveh bitnih problemov marksizma, ne Marxove politične ekonomije, ne Leninove analize imperializma. Zgodovino razlaga idealistično, sam pa je tudi dokazal, da ne pozna niti bistva Marxove teorije o vrednosti, ko je govoril o njej v potopisu po Rusiji. Dr. Pavlov je podčrtil, da je pojmovanje filozofije, kakršno je Krleža pobijal pri Prici, pravilno, da stoji to pojmovanje na stališču treh klasikov marksizma, Krleža pa, ki se predstavlja za branilca materialistične dialektike, je izpričal »popolno nerazumevanje in potvarjanje osnovnih postavk dialektičnega materializma« (Književne sveske). Vsi se strinjajo v trditvi, da Krleža ni bil nikoli pravi marksist in da ga reakcija že izrablja kot svoje orodje proti napredku. Književni spor se je prenesel končno na politično področje, kjer je Krleža in njegove tovariše zadel očitek trockizma in kjer pomeni »pečatovščina« danes tudi politično nevarnost.

Ta spor, v katerem so mu stali ob strani le maloštevilni tovariši, je razkril pomembna dejstva, ki osvetljujejo na eni strani človeka in umetnika Krležo, na drugi strani pa odkrivajo čudne, a simptomatične

pojave v oni sredini, ki se izdaja za pravoverno predstavnico levega pokreta, zvesto čuvarico nedotaknjene marksistične doktrine, in ki pravi, da govori v imenu delavskega razreda.

Krleža je veljal za pisatelja, ki z močno strastjo in brezobzirnostjo razkriva hinavski in maskirani obraz hrvaškega meščana, veljal je za obtoževalca meščanske družbe, za socialnega borca, ki v svojem delu poziva na obračun s tem dekadentnim svetom, s hrvaško lažjo in s sodobnim neredom, skratka za pisatelja, čigar umetnost služi socialni borbi. Njegov tipični svet pa je glembajevščina, kar pomeni razkroj, dekadenco rodu, ki je izšel iz kriminalnih grabežljivcev, doživel svoj meščanski vzpon, nato pa zaradi svoje gnilobe nujno propadel.

Velika umetniška moč, ki zajemlje človeka ob njegovem delu in ga potegne za seboj, silnost njegovega temperamenta in uporniška brezobzirnost, vse to ga je napravilo za osrednjo postavbo hrvaškega kulturnega življenja. Sam podčrtava, da se ne ukvarja z leposlovjem kot formalist, ampak kot kronik in kritik svojega časa, kritik razpadajoče družbe in razpadajočega razreda ter kritik reakcije sploh. Poudarjal pa je vedno in tudi v tem sporu še vedno poudarja, da stoji na stališču dialektičnega materializma, kamor ga je prignala nekam defetistična zavest, da se njegov svet nujno razkrajja, da podlega usodni zakonitosti, determinističnemu razvoju. To poudarja danes toliko vehementneje, ker mu prav z leve strani očitajo, da je sam stopil na stališče reakcije, na stališče glembajevščine, ki je iz nje izšel in ki da se je ni nikoli prav otresel.

Njegov najobširnejši zagovor predstavljata 8. in 9. številka revije Pečat 1939, ki nosi naslov Dialektični Antibarbarus. V njem je Krleža z veliko strastnostjo razgalil tudi ono družbo, ki jo imenuje sicer »svoje bližnje v Marksu«, ki pa njeno delo, njene metode, njeno moralo brezpogojno zavrača. Spor se je pričel v književnosti, v okviru leve knjige, vsa debata okoli njega pa pomeni važen dokument o našem marksizmu sploh, in je dragocen posebno zato, ker ga je od svoje strani doprinesel prav človek, ki je živel v tej sredini z dušo in telesom, človek, ki še vedno uporno izjavlja, da mu gre samo za to, da bi tudi to sredino očistil.

Napadi na Krležo so se pričeli potem, ko je v predgovoru k Hege-dušičevim Podravskega motivom povedal svoje mnenje o lepoti, o smislu umetnosti in o tendenci, ki jo toliko pridiga levi tisk. Tako se je znašel na stališču branilca svobode umetniškega ustvarjanja, na stališču nasprotnika abstraktne shematike in »dogmatične, protipesniške, vulgarne, neiskrene, hinavske tendenciozne estetike«. (Antibarbarus.) Ob tem razračunavanju pa so se nujno morali postaviti tudi drugi problemi, ki so z estetskimi in umetniškimi v tesni zvezi, problemi, ki je nanje skušal odgovoriti predvsem kot človek, kljub neprestanemu poudarjanju svojega vztrajanja na marksistično dialektičnem stališču. Tako se je obrnil najprej proti veliki nevarnosti vsakega dogmatičnega presojanja, proti lahkim in površnim rešitvam. »Zahvaljujem se za tak marksizem, v okviru katerega se vsi pojavi in vse spremembe, ki se odigravajo v miselni nadzgradbi družbe, enostavno in brez kakšne omejitve izvajajo samo in edino iz ekonomske podlage družbe; stvar ni tako enostavna«, pravi v Antibarbarusu. Ta shematična in toga dialektika se, po njegovem spoznanju pretvarja v irracionalen fetiš, v atribut, ki se je ločil od stvarnosti. Čutimo, da se v teh besedah razodeva odpor živega človeka, ki ve, da prav danes nikakor ne sme preko stvarne vsakdanjosti, da pa tudi ne sme preko človeka, čutimo, da noče spregledati pravega, nepotvorjenega življenja, na ljubo nekim mrtvim shemam in predpisom, ki zanikajo prav tako realno lepoto kot pravo naravo realnosti na podlagi nekakšnih abstrakcij. Krleža ugotavlja, da tem abstrakcijam »neosnovano pravijo dialektika«. Take ab-

strakcije imenuje naivne in idealistične; trdi, da povzročajo slepoto pri ljudeh, ki jih gojijo; imenuje jih od vsake stvarnosti izolirano frazo, ki je toliko bolj blede, ker živimo v času krvavega plesa »na polju slave«, v času, ko gorijo okoli in okoli nas grmade mrtvecev, ko nas zajemlje moralna depresija, panika pred mračnim, neznanim jutri. Vse to občuti predvsem kot živ človek, stoječ sredi današnjega dogajanja, zato očita enemu svojih nasprotnikov (Prici), da ne vidi od vsega tega ničesar prav zato, ker vse to pojmuje »znanstveno«, to se pravi, ker gleda skozi mrtvo dialektično shemo. Svoje nasprotnike sprašuje, zakaj se ne ukvarjajo z vprašanji današnje krvave evropske stvarnosti in se namesto tega bijejo z mlini na veter. V teh sodbah in obsodbah se umika človek ideje živemu človeku, in ta neprestani človeški napor na dogmatičnih tleh, ki se jih Krleža vneto drži in jih poudarja, ima v sebi nekaj plemenitega in tragičnega obenem. Ta človek, ki ne more ubežati iz današnje evropske arene, ki po lastnih besedah že dolga leta kaže na živalsko bedo naše civilizacije, čuti z jezo in grenkobo, da ga njegovi vsa ta leta prav zato sistematično zamolčujejo, ker hoče obdržati zvezo s človekom. Zato čuti demonijo te »povampirjene dialektike« (Antibarbarus), ki je izgubila vsako zvezo z realnostjo. Zato napada njene nosilce in svoje nasprotnike, v teh obtožbah pa je skrita domneva, da je marksizem zadnji rezultat filozofije tiste dobe, ki ji je glavna označba pozitivistični racionalizem, da je zadnji štadij racionalistične civilizacije in da ta končna statika ne leži le v njegovih nosilcih, ampak v naravi njegove doktrine same. Proti statični metafiziki te doktrine se Krleža izpoveduje s trditvijo, da se more človek iz te zapletkov polne evropske krvave vsakdanjosti reševati v vsakdanjim, vedno novim naporom in novim spoznavanjem, s preizkušanjem svojih včerajšnjih spoznanj. Zato se postavlja proti zahtevi brezosebnega kolektivismu, da misli eden za druge, in se odloča za stališče svobodnega človeka, ki ve, da se mora njegova misel ob vsej resničnosti neprestano hraniti in bogatiti.

Pristaš nazora, ki priznava eno samo, razredno resnico, se odloča za objektivno resnico in verjame vanjo ter poudarja, da je resnica edini ideal vseh disciplin in tudi dialektike. Nasprotniki pa mu zato kličejo nazaj, da uvaja tuje ideologije v delavski pokret, ker išče svobodo izven edine, strankarske resnice. Temu strankarskemu duhu, ki pozna le svojo resnico, pravico in moralo, ne more žrtvovati svojega človeškega jedra, svoje narave, ki je bila vrelec življenjskega dela njegove umetnosti. Ne more biti samo slep pristaš, ker sicer bi bil enak »izobličenemu človeku«, ki ga obsoja, človeku, »ki je postal karikatura svojega lastnega lika, humanih dolžnosti, magnjenj in idealov« (Antibarbarus). Ne more biti le človek neke ideje, Krleža meri z vsemi svojimi očitki na abstraktno določenega človeka, nasprotje živega, stvarnega človeka. Tako njegovo stališče, o katerem trdi, da je dialektično, je z doktrino v resnici v nasprotju, ker se upira otrdelemu sistemu izgotovljenih idej. Kajti biti samo človek neke ideje pomeni vedno dvojno nevarnost: ožino in barbarstvo, on pa se bori prav proti obema tema izrodka, ki ga še posebej prizadevata na lastni strani.

Glavno bojišče tega Krleževega spora z levico je na področju literature in kulture sploh. Tu je moral izbirati med dvojim: med izgotovljenimi pravili teoretikov marksizma, na katere se njegovi nasprotniki neprestano sklicujejo, in pa med tem, kar ga je učilo lastno izkustvo, izkustvo ustvarjalca in bistroidnega človeka.

Tako se je postavil po robu pesniški obrti na levici, ki hoče zavzeti vsa mesta v imenu utilitarizma, idejne propagande, medtem ko mora prava, resna umetnost vedno iskati dialektičnega izpričevala, dovoljenja, da sme eksistirati.

Že v predgovoru k Podravskim motivom je trdil, da pomen lepote

ne leži izključno v tem ali je leva ali desna. Spor zaradi tendence v umetnosti se v levi književnosti vleče že leta in leta. Proti trditvi nasprotnikov in oficialne teorije, da pri ustvarjalcu ni glavno, da je pesnik, ampak da je socialen in da se vključi v razredno borbo, je Krleža postavil na prvo mesto zahtevo talenta in kvalitete, ker brez tega ni nobene poezije in nobene književnosti. Socialno more danes pesniti le tisti, ki je rojen za to problematiko in ga njegov notranji gon, njegovo srce sili k temu. Kvaliteta mora dobiti v socialni književnosti svoje mesto, ker neko literaturo sestavljajo izključno dobra književna dela. Svoj kriterij, po katerem meri življenje in umetnost, imenuje hamletski in pravi, da so se mu marksisti smejali že pred pet in dvajsetimi leti. Upira se ljudem, ki nimajo najmanjšega notranjega občutka za dostojanstvo lepote kot objektivne, resnično obstoječe življenjske intenzitete in ki jo sistematično zanikajo.

Odklanja racionalne direktive v območju lepote, ker se mu zdi ena najtežjih zablod misel, da je mogoče porajanje človeških lepot uravnavati z razumom, kajti te življenjske resničnosti se odkrivajo v vzhičenjih, ki niso možganske narave, te umetniške resnice se porajajo elementarno kot vročica, ves proces pa je tajnost. Tudi nagnjenje subjekta za poglobljanje vanje je dano po naravi in ga ni mogoče uravnavati z razumom.

Kakor je spoznal, da svobodno razmerje človeka do obkrožajočega ga sveta ovira dogmatični racionalizem, tako je spoznal posebno v področju umetniškega ustvarjanja nevarnost razuma, nevarnost racionalne smrti lepote. Videl je, kako iz dneva v dan kaže razum večjo tendenco, da potlači lepoto. »Lepota je že cepljena z razumom in je že pet do sedem desetletij, odkar leži v visoki groznici zaradi te usodne racionalne injekcije« (Podravski motivi). Ista zabloda, kot je na desni trditev, da je lepota nevtralna in vzvišena, je tudi, »če levi racionalisti trdijo, da mora biti lepota tako ljudska, kot revolucionarna popevka«. Kajti obe stališči se ne razlikujeta, ker imata pesem samo za sredstvo. Tako stališče je barbarsko, in umetniško ustvarjanje tako izrabljati je nedopustno. Sadove takega književnega dela imenuje atentate proti okusu in jih z jedko ironijo osmeši in zavrže (n. pr. Slučaj Zogovića in njegove pesmi Don Kihot na bombarderu).

Kajti neko delo more sicer imeti čisto pravoverno tendenco, ima lahko tudi nekakšno formalno dovršenost, »pa vseeno ne pomeni nikakršne umetnosti v onem višjem, preduhovljenem, prečiščenem, sublimiranem smislu, v katerem pesništvo predstavlja rapir, s katerim se pesnik bojuje na strani slabejših« (Antibarbarus). Taka literatura je kič, ki mu v imenu dobrega okusa zanika pravico do obstanka, kakršno ima le kvalitetno delo. V imenu tega prepričanja je povedal za vso levo kritiko nezaslišano trditev, da je na primer konservativni snob in rojalist Proust iznajdljiv lirik psihoanalize in mnogo bolj značilen pisatelj za prvi dve desetletji tega stoletja, kakor katero koli levo ime tako imenovane socialne proze istega časa. Verem pravoslavni kristjan Dostojevski govori o golih in osnovnih človeških resnicah mnogo smejeje od Voltairea in Freuda. To stališče do kulturne dediščine, ta svobodni stik s preteklostjo, je za človeka, ki podčrtava, da je dialektični materialist, nadvse časten. Častno je to čisto razmerje do vsega ustvarjenega po človeški podobi, do bitja, ki ima svoje vrednote, preko katerih ni mogoče iti. Prav tako častna pa je zavest dostojanstva visokega poklica pisateljevega, ki jo izraža v Antibarbarusu, in spoštovanje, ki ga izkazuje principu neodvisnosti, doslednosti in svobodnega prepričanja, da je resnica ideal vsakega nazora.

Po vsem tem vidimo, da se je Krleža približal v vprašanih kulture tisti bazi presojanja, ki jo more sprejeti tudi vsakdo drug, ki je drugačne misli o naravi resnice, o metafiziki, ki naj nagiblje človeško

delovanje. Podčrtal je celo vrsto resnic, ki jim njegov nazor prav za prav nasprotuje. Živi človek je tu poslušal glas svojega izkustva in drugačno vrsto vrednot, kot jo ima nazor mehanističnega materializma in se je postavil na širše, po njegovem pravo dialektično stališče, ki pa je v bistvu stališče zahodnega človeka sploh.

Uprl se je mehanični kulturi, ker je čutil, da ne more biti resnična, kajti njen prvi pogoj je prava svobodnost duha. In če je kulturni človek tisti, ki si je pridobil obzir do vsega človeškega, ki pripozna pozitivno vrednost vsakega iskrenega stvarilnega napa, ki ne zanika resničnih kvalitete bitja, potem se Krleža bori tudi v imenu vse tiste kulture, ki je delo duha in svobode. Barbarstvo, ki o njem govori, pa ne prizna ničesar, če ne služi njegovi ideologiji: poet bodi strankar, upogni se strankinim navodilom! Vendar pa tako tendenčno uglašena umetnina danes ne gane nikogar več. Danes bo sicer vsakdo moral pritrditi zahtevi, da bodi pravi umetnik upornik, kajti svet ga hoče neprestano usužnjevat. Tudi more današnji umetnik rešiti svojo umetnost le, če bo prelomil z razkrajajočimi se silami, ki so se utrdile v sodobnem svetu. Izgubljen pa bi bil na drugi strani prav tako tudi tisti pisatelj, ki bi zapadel novemu konformizmu, novi sužnosti v imenu dogmatične revolucionarnosti. Videti je, da se Krleža otresa takih vezi, ki so jih zastopniki čiste doktrine pletli okoli njega. In v čigavem imenu dela to, če ne v imenu človeka samega? Ta čas se po njegovih besedah roga vsemu, kar je človeškega. Svet mora torej postati manj sovražen človeku. In — ali ni to spoznanje tudi spoznanje vseh tistih, ki vedo, da se morajo sami rešiti iz te sedanosti, iz tega pekla, iz tega »totalitarnega nokturna«, vseh tistih, ki čutijo, »da ni nikogar, ki bi mu mogel človek zavpiti, naj s svojo silo razdeli morje in stre glavo zmajem v vodah« (psalm 74, 13, Antibarbarus 1), v tej »brezglavi tekmi zla in norosti okrog nas«.

Tudi umetnost ima pri tem odrešujočem delu svoj delež, umetnost živega, prostega človeka, umetnost, ki nosi v svojem osrčju resnico, »ki deluje že po sami svoji navzočnosti« (Mounier).

Umetnost pa je kvaliteta duha, je najlepši izraz njegove stvarilne svobode, duhovno dejanje, ki je že po naravi svobodno. Umetnost ni privilegij enega samega razreda, ni namenjena buržuju ali proletarcu, ampak človeku. Zato se mora sodobna umetnost obračati proti vsemu tistemu, kar človeka ponižuje in ga usužnjuje. Pri pregledovanju Krleževega dela čutimo, da je bilo mnogo najboljšega v njem porojenega iz te čiste volje. Njegova ostra misel je preiskovala svet, gnana od te vročice, od želje, da bi človek mogel postati poln človek. Vsakdo pa, ki hoče svobodno misliti in ustvarjati, je prepuščen danes sam sebi, njegov delež je osamljenost. Čim zvestejši je temu, kar ima za svoj *raison d'être*, s tem večjimi napori ohranijo svojo čistost. Zato čutimo spoštovanje pred Krleževo vehementno borbo, ki je v njej ostal skoraj sam in v kateri se tre med dvema silama, med marksistično dogmo in življenjem.

Kljub vsemu poudarjanju marksizma, kljub temu, da je vodil vse te borbe v imenu njegove dialektike, njegova samostojnost ni mogla ostati skrita. Odstopanje od ortodoksne filozofije pri nazoru, ki poudarja prvenstvo teorije, je moralo zadeti ob odpor. Prav zato njegovo delo ne more biti avtentično dialektično, posebno ne v smislu mehanističnega materializma, ker glede na to teorijo ni »strogo pravilno«. Na vsa vprašanja, ki jih je Krleža mačental, so v njihovem okviru že zgrajeni odgovori. Zato je bilo mogoče najti dogmatičnim kritikom v njegovih spisih celo vrsto zmot, ki da se iztekajo v smer proti revizionizmu, to je v kontrarevolucijo. Oficialna pravoverni levica ga je zares odklonila kot protirevolucionarja in služabnika reakcije.

Po vsem tem se nam jasno razodene tragičnost njegovega stališča.

Z vsi silo zatrjuje, da stoji na strani leve doktrine, ta doktrina pa ga zanikuje. Sam je imenoval borbo, ki smo govorili o njej, vslepi boj, ki žre svoje soborilce. Videti je, da Krleža svojega stališča v resnici ne more braniti v imenu marksizma, marsikje pa je vidno, da bi ga mogel braniti v imenu človeka in njegove neokrnjene narave kot notranjega vrelca vsake prave dejavnosti, v imenu njegove prostosti, v imenu one kulture, ki je delo duha in svobode in prav posebej v imenu resnice. V tem sporu ima pristaš napak, človek pa ima prav.

LINO LEGIŠA

O KRITIKI

(Nadaljevanje in konec)

4

S tem zadnjim vem, da se marsikomu nisem prikupil. Ali nič škode, treba je, da si nekatere stvari odkrito povemo. Če nekateri do takšnih spoznanj še niso ali niso mogli priti, če drugi v svoji in splošni nejasnosti tako radi slepomišijo in včasih tudi napadajo, potem najbrž ne bo napačno, če kritika tudi pokaže, da so njene postojanke vsaj branljive.

Kot otrok sem kakšnih devetkrat prebral zgodbo kalabrijskega roparja Mussolina. To je bil živ, poln, cel svet, prav nič se ne spominjam, da bi bile v knjigi besede. Temu popolnemu svetu je manjkalo samo to, da nisem vedel, če bodo razbojniku usmiljeni, kakor je pričakovalo moje srce. Kakšnih devetkrat sem jo prebral in najbrž jokal zraven. Knjiga je opravila svoje, gotovo je pomagala, da se je v meni še bolj zasidral občutek za pravico in krivico. Morda še večkrat sem bral Lahovega Doretta in vem, da sem ga še bolj gorko občutil. Saj sem večkrat videl v njem sebe, prav tako žalostno je bilo moje življenje v tistih časih ob koncu vojske. Tudi to delo je opravilo svoje, kakor so razne večerniške zgodbe, ki so zraven tega vzgajale v mladem človeku čustvo, da pripada ljudstvu, zaradi česar gotovo ne bo samo proti tlačanskim gospodarjem, ki smo jih iz knjig tako zamrzili. Ta dela so nam mnogim veliko dala, zato se mi nikdar ni zdelo čisto prav, da literarna zgodovina nima, če že ne poglavja, pa vsaj odstavka, ki bi govoril o raznih zgodbah iz turških časov in iz kmečkih uporov, saj so bili obenem z Desetim bratom in še z nekaterimi del naše vzgoje za življenje in so gotovo marsikoga uvedle v slovenski svet.

Teh knjig že čez nekaj let nisem jemal v roke. Že takrat sem mislil, da je to zaradi tega, ker nimam več tiste iluzije, ki jo ima otrok, da ni več tiste otroške domišljije, ki besed skoraj da ne vidi, ampak se ji ob njih dotiku odpirajo živi svetovi, ki morda, ne morda, gotovo večkrat presegajo živost, kakršna je bila pred očmi pisatelju. Ta čudežno polna domišljija, ki je še ne moti um, prav za prav ustvarja sama ob pomoči zgodbe, ki je sama na sebi, kakor sodimo pozneje, včasih prav revna ali medla. Ali ta prožna domišljija ta lahkotno vzbujljiva iluzija, ki povsem zakriva nebogljenost besed, človeka le prehitro mineva. Nekaterih se sicer drži še dolgo, drugim se morda nikdar ne razprši tako močno, kakor se je nam, ki smo morali zato iskati drugačne hrane.

Tudi ta nova hrana nas po nekaj letih ni več vsa zadovoljevala, ker so se razpuhtele še druge tančice, ki sta nam jih ovila mladost in čas. Danes se čutimo že nekako ustaljene, s čimer človek še ne pove, da bi marsičesa, kar nam zdaj gre, pozneje ne zavrgli. Ali v glavnem človek že čuti, kakšne stvari ga res pritegujejo. Išče jih.

ker mu še vedo največ povedati, pa naj bi se bil še tolikokrat ustavil ob njih. Le ob njih se polno razživi njegova domišljija, razgreje ga in presune in čuti, da je zadel ob lepoto samo. Um, pa naj smo ga še tako gojili, naj smo še tako navajeni, da mu dajemo besedo; um te lepe iluzije ni pregнал, marveč je celo presodil, da je tukaj nekaj resnično globokega in popolnega ter obenem lepega, nekaj, do česar sam nikdar ne bi mogel. Po tem, kako nas zdaj prevzame, kako zdaj občutimo, da je v delu več ali manj take globine, zajete v skladno obliko, ali vsaj pomembnosti, izražene recimo sprejemljivo, če že ne dognano, po tem se ravna naša sodba.

Če bomo sodili tako, bomo delili slovstveno delo na dve vrsti: na tisto, ki jo bo za svojo sprejel in se ob nji ogrel preprosti bralec, in na ono, ki bo mogla razvneti tako preprostega kakor razvitega, v mnogih primerih pa samo zadnjega. Ta druga je, pravimo, merjena po literarnih, po umetniških merilih, kakršna uporabljamo pri presojanju del drugih narodov. S tem, da kritika, ki gleda s takega stališča, kakega dela ni štela med literarne ali celo umetniške veličine, marveč ga je morda celo obsodila za ljubiteljsko prizadevanje brez večjega pomena, s tem jasno še ni rečeno, da to delo ne bi moglo doživeti naravnost sijajen uspeh. Tu odloča preprosto občinstvo in tega je dosti več, kakor pa se po navadi sanja kritiku. Navdušena ocena, ki jo izreka preprosti bralec, si ne dobi vselej svojega literarnega glasnika, kar je po mojem tudi težko. Zakaj to najbrž ne bo več pravi preprosti bralec. Večkrat se pisatelji sklicujejo na svoje številno bralstvo in zavračajo tako »visoko«¹ kritiko, pri čemer jim pomagajo slovstveni prijatelji in somišljeniki. Če ta kritika v resnici ni mislila biti visoka ter je sodila nepristransko po svojem prepričanju, potem je njena krivda le v tem, da svojih misli ni zakrila, da se ni znala preleviti v oceno za široko občinstvo, oziroma, kar je bolj povedano, v oceno za pisatelje, ki hočejo milih sodb. Kajkrat pa tudi pri kritiki ni vse v redu in ni redko, da devamo v nič stvari, ki bi tudi nam utegnile kaj razodeti, ali da se zaženemo v delo bolj, kakor bi zaslužilo, ker da je sililo, kamor ne spada; zakaj pri hladni presoji bi morda ugotovili, da ni tako nevarno, kakor se nam je zdelo.

Na tem mestu pa moram povedati, da me je zagovor nekaterih del, ki so se mi v dušo upirala, včasih nekoliko zmedel in da si zato glede teh stvari nisem čisto na jasnem. Zadeva s širokim občinstvom namreč ni tako preprosta, zakaj med njimi je veliko takih, ki so prav za prav vse prej ko preprosti. So to včasih razviti, zreli, tudi v literarnih stvareh razgledani ljudje, ki znajo ceniti, kar je resnično veliko. Zakaj tako očitno razhajanje? Ali se da to razložiti na priliko z mislijo, da jim je ostala še vedno velika mera tiste lahko vzgibljive iluzije, ki se sicer tako rada razredči in skrči; da so zraven tega v svoji osnovi zelo blizu pisanju, ki ga tako vneto branijo, da prehajajo celo v napad. Morda je pri njih čut za dognano umetnost, torej za uravnovešeno, skladno in jasno obliko manj razvit? Morda pa jih tudi bolj prevzema ideja ter krepki zamahi, s katerimi je zagrabljena; pri tem pa prezro pomanjkljivosti izraza — medtem ko se je prav ob njem spotaknil, spregledal druge vrednote in bil zato več ali manj krivichen. Toda čeprav bi imel najboljšo voljo se poboljšati, prav posebno svoje sodbe tudi potem ne bi mogel predrugečiti. Na vsak način si s tistim splošnim čutom za pravo vrednost v takih primerih ne moreš preveč pomagati. Ne kaže drugega, kakor upoštevati tudi drugo stran in položiti pravdo pred sodni stol časa, ki bo odločil, koliko bolj je bila pravilna tvoja ali nasprotna stran.

Od takih nesporazumov se kritika lahko marsičesa nauči. Če drugega ne, gotovo to, da dobi vsako delo svoje vrste bralcev, pa naj se kdo še toliko oglašja proti njemu. Potem to, da je treba take bralce

upoštevati in jih razumeti. Lahko jim sicer priporočas stvari, ki so po tvojem vredne, in zavračas tiste, ki bivanja ne zaslužijo, toda pri tem ni odveč, če človek študira, kako sprejema to občinstvo hvaljene ali odsvetovane spise. Moj prijatelj je krstil neko mohorsko knjigo za plažo, pa so jo preprosti in mnogi izobraženci, resni ljudje, izredno vneto brali, ker je bila sodobna pa tudi napeta. Zanimiva in napeta zgodba res ni isto ko umetniška, res zajema bolj pri vrhu, a nekaj le utegne dati in včasih človeka kar razživi. V letošnjem mohorskem koledarju piše preprosta naročnica: »Po sodbi mnogih je najlepša knjiga, kar jih je kdaj izdala Mohorjeva družba, povest *Žalost in veselje*. Pisana je tako, da je ni mogoče dati iz rok. Novodobni pisatelji svoje bralce dolgočasijo s tem, kako se rosa svetlika pa listje šušti pa kako se travne bilke pozibavajo v hladnem vetriču — po več strani izpolnijo s takim nezanimivim besedičenjem, da se človeku zdeha in se mu zdi škoda časa za tako brezkoristno branje; a omenjena knjiga prične takoj: »Peter Grmar je živel že več let v samotni koči ob Savi«. To je kleno zrnje brez plev, to je vredno brati.« Opisi narave, razpoloženja v nji, vsa ta pretenjena občutja, ki jih goji leposlovje zlasti ob impresionizmu sem, ki veljajo mnogim kot posledice, ki so bile pisateljem gotovo zelo pri srcu in morda dokaz njihovega umetništva, vse to je dočakalo pri naši bralki in seveda pri vseh njene vrste najbolj porazen sprejem. S tem pa še ni rečeno, da bi se moral ozirati na tako sodbo le tisti, ki piše ljudske zgodbe. Ženska ima, po moji misli, tudi drugače, tudi na splošno nekaj prav. Če se dolgočasi ob omenjenem lirizmu, se najbrž tudi zato, ker je ne samo predolgo vezen, marveč skoraj gotovo odtrgan od dogajanja, dogajanje samo pa je verjetno še šibko. Takih slabosti srečamo danes povsod obilo. Preprost bralec se bo toliko laže spotaknil ob nje, ker išče predvsem zgodbe, prav preprosto pripovedovane, saj mu je treba le malenkosti, tudi kar se tiče narave, da se razgiblje njegova domišljija.

Prav zato pa tudi ni nič škode, če človek prebira ocene drugih. Ne samo, da tako spoznava tuja, recimo različna mnenja, ki jih je včasih treba spodbijati. Tukaj lahko večkrat kroti mnenje o svoji popolnosti in marsikdaj se morata omalovaževanje drugih ali zavist nasproti njim umakniti odkritemu priznanju. Ali mnogokrat je treba resnično veliko premetati, da najdeš kakšno zrno.

5.

S tem, da iščeš drugih mnenj, kakor je videti, ne mislim, da bi jim popuščal in odstopal od svojega prepričanja. Če se ti delo ne zdi prvovrstno, pa je še porabno, bo pač treba tako napisati. Ni jih preveč, ki bi sprevideli ali hoteli sprevideti, da spričo kolikor toliko visokih zahtev, ki jih stavi taka kritika, vse ne more biti umetniško in še manj vse prvo. Tukaj pač zadevamo pogosto na bolešno občutljivost in tako ali tako mero domišljivosti pri pišočih. Nekomu na primer nisi mogel priznati naslova neoporečnega umetnika, pa je ogenj v strehi. Drugega si obdelal zato, ker se ti je zdel vreden prikaza, zraven si mislil spodbiti omalovaževanje, na katero je naletel, nisi pa dejal, da je njegovo pisanje sočna umetnina: tvoja kritika je uničujoča, pisatelj zagrenjen, ker vidi, kako kritiki samo čakajo, da bi koga pobili na tla. Včasih so take reakcije mučne, da bolj ne morejo biti, ali treba se je nanje navaditi. Nekoč sem mislil, da bi moral kritik tako posegati v slovstvo, da bi mu moral vsakdo priznavati nepristranost. Juš Kozak je na to omenil, da se s takimi serafinskimi rokami ne bo dalo urejati. Videl sem, da je imel prav. Zamere bo skoraj zmerom nekaj in nikdar ne bo utihnili patetična obtožba, da kritika ubija najboljše duhove in darove, pa naj bi bila ta kritika še tako popolna.

Sicer pa, saj se da tudi kritika napasti. Če je segel predaleč, ga lahko pisatelj ali kdo drugi prime za besedo, pa se bo videlo, ali se zna držati. Nekaj prerivanja v literaturi tudi ni nič hudega. Življenje je vendar do neke mere boj.

Kar se pa tiče zlobnosti, ki da jo kritik zbira v sebi, da jo strese na pisatelje, je mogoče kaj res. Vendar bi se potegnil za pravico do nje, vsaj do ene njene vrste, če se to pravi zlobnost. Recimo, da ponuja ta nepregledne članke, polne pedagoške učenosti, drugi znanstvenega nazora, naprednosti, vitalnega in revolucionarnega občutja življenja ali podobne velepomembnosti, skratka precej prazno ali nedozorelo, zraven še grozovito dolgovezno pisanje. Pa bi ne smel vsaj mimogrede pripomniti, da bi piscu ne bilo nič v škodo, če bi svoje stvari malo krajšal, na priliko vsako stran za eno vrsto. Tako lahko ti izhaja cela vrsta knjig pridig; pravijo, da so klasične. Ti pa stojiš včasih pod korom, v predvorju grešnikov, poslušáš take klasičnosti, pa ne moreš, da ne bi vsaj mislil o priložnosti povedati, kako mrzla ali celo klavrna, prazna, papirnata in včasih kar omejena je ta retorika, kako tuja je malo zahtevnemu človeku, kaj šele tistemu, ki ga je življenje zaneslo stran od otroške in ljudske preprostosti. Ali bi bilo čudno, če bi take pridige uvrstil zraven dolgočasne pedagogike in raznih naprednih utrad? Drugič te pisatelj resnično mori. Kaj boš zato dejal, da je bil premalo zanimiv? Vzemimo, da imaš na odru literatko, ki bere svoje stvari. Imenitno je znala izrabiti luč, ki pada na njen lepi obraz, na bujni okvir las, po vsi postavi, odeti v res čedno obleko. Zato omeniš, kar ti je bilo všeč, kar je njena neoporečna vrednost, njenih spisov se pa nekako ogneš, zakaj spisi niso kdo ve kaj prida. Ali je to takšen greh? Če je ona kaj ženska, tega ne bi smela zameriti.

Tisti, ki kaj pišemo, ne pomislimo vselej, koliko praznote, ne samo nedognanega, je v našem pisanju, kako utegnemo bralce dolgočasiti in naravnost moriti. Prijatelj me je nekoč hudomušno predstavil svojemu znanцу, češ da se moje stvari odlikujejo po tem, da pri njih ne moreš zaspiti — ker so prekratke. Priznati moram, da se mi ta ozir ne zdi napačen in da se zato malo bojim, če me obravnavanje kdaj ni pritegnilo ali mi ni šlo od rok, kakor bi želel, ali pa, če se je človek kaj bolj razgovoril. Bralec hoče od pisanja nekaj imeti, zato ga pri branju slabotnih, nedognanih in razvlečenih spisov najbrž ne bo spreletavalo navdušenje.

6.

Bralci hočejo od pisanja, tudi od kritike nekaj dobiti. Kritika mora torej nekaj dati. Najmanj, kar pričakujemo od nje, je kolikor toliko dognana sodba in navajanje k globljemu umevanju dela. Bralec ima na priliko neko sodbo, zato pogleda v kritiko, koliko se ta ž njo ujema, oziroma, kako je ta sodba v kritiki dobila jasno pobudo in primerno podkrepitev — to je pač kritikov opravilo. Kritika naj bi mu torej prinesla razjasnitve in potrditve lastnih sodb. Seveda mora ta kritika kazati, da si jo je pisec vzel k srcu in da si je pri nji res nekaj prizadeval. Čim bolj si jo je vzel k srcu, čim bolj je občutil pomembnost obravnavanega dela, tem manj jo moreš kar tako odpraviti. Ne samo to. Čim več osebne vneme, osebne prizadetosti je v nji, tem manj velja očitek jalovosti, ki sem ga nekaj prej omenil nasproti kritiki. To pisanje potem ne živi več zgolj od sokov del drugih, marveč marsikaj prispeva iz svojega. Pri tem delu se snideta pisatelj in ocenjevalec in oba složno odgrinjata lepoto, zapletenost in veličino človeka in sveta in njunega namena. Ocenjevalec poudarja odkritja, ki se je do njih povzpел pisatelj, jih razlaga, prenaša iz intuicije v logične pojme, navezuje tam, kjer je pisatelj, ne da bi se bil zavedel, zadel ob globino, in dopolnjuje iz svojega znanja, skušnje in tudi iz svojega intuitivnega doživljanja. Prava kritika ni

poročanje, marveč tudi svoje vrste ustvarjanje. Prava kritika je torej lahko literarna zvrst, ki je zanimiva, kolikor je v zvezi s slovstvenim delom, pa tudi sama zase. Kolikokrat uživaš ob nji, dasi se ž njo v vsem ne strinjaš. Napisana je morda enostransko, ocenjevalec si je v svoji razposajenosti ali celo površnosti napravil iz pisatelja lutko, s katero si lahko privoščiš kakšno imenitno šalo. Vse to utegne iti predaleč, ali napisano je duhovito in v sijajnem slogu, da ti oblika nekako odtehta očitno krivičnost nekaterih sodb.

Te misli lahko dopolnim z nekaterimi, ki jih je zapisal znani francoski kritik Emile Faguet: »Naš vpliv na uspeh je docela enak ničli... Bero nas, kakor bero pisatelje, ker smo zanimivi. Kritika je slovstvena vrsta kakor kaka druga, v tem je vsa zadeva. Bero nas, kakor bero kakšen roman, pesem ali filozofsko knjigo.

Cesa išče občinstvo v knjigah in v časnikih? Nadaljevanja svojega življenja, svoje življenje mišljeno in povedano od drugih. Občinstvo na priliko sanja, zida gradove v oblake, modruje o naravi stvari in o usodi, se pogovarja o igrah, ki jih je videlo, in o knjigah, ki jih je bralo. Ko bere, hoče znova sanjati, iti za razvojem mikavnih dogodivščin, modrovati o naravi stvari ter se meniti o igrah in knjigah, ki jih pozna. In seveda, treba mu je pesmi, romanov, filozofskih knjig in literarnih kritik in gledaliških kritik.

In vse to bere na enak način, ne da bi se rajši podvrglo takim spisom ko drugačnim. In ko bere kakega kritika, ga bere zaradi njega, da vidi, kaj misli in kako misli, kakor kakega filozofa, in nikakor ne, da bi ga vprašalo za svet, kaj je treba iti gledat in kaj je treba brati.

Za francosko kritiko velja mnenje, da jo bero, ker je zanimiva, v veliki meri, saj premore nekaj moč, katerih spise prebiraš s koristjo in užitkom. Če bi recimo pri nas začeli izdajati v knjigah tudi kritične eseje, bi sicer lahko pokazali nekaj lepih imen, toda bera ne bi bila posebno velika. Prav tukaj bi se izpričalo, da smc s svojo kritiko še zelo na šibkem.

*

Teh nekaj misli, ki so se mi že dalj časa nabirale ob opazovanju našega slovstvenega dela, samo v razjasnitev nekaterih vprašanj. Še od daleč ne mislim, da sem ž njimi dal zadnji odgovor in da bo zdaj tu vse rešeno. V življenju vse sploh nikdar ne more biti rešeno. Še manj sem tukaj mislil na kakšno prerekanje z drugačnimi glasovi, na katere sem naletel. Taki glasovi so mi dali samo nekaj gradiva za obravnavanje, v katerem, mislim, vse govori, da je v osnovi zadeva kritike skupna tudi pisatelju in seveda tudi bralcu. Vsem gre ali bi moralo iti za vrednost, za poudarjanje, razširjanje in poglobljeno uživanje vsega, kar je res vredno.

Da bi s to ali ono besedo izzival kakšno prerekanje, ki bi nobene stvari ne rešilo, kakor se to po navadi dogaja, za to res nimam veselja. Saj je na svetu veliko bolj važnega ko kakšen malenkosten in površen literarni dvoboj. Že tako se včasih človeku zdi, da je z literaturo že malo ostrupljen. Ali ne bi bilo zato kdaj bolje, se je otresti in stopiti ven. Zunaj je recimo deževen večer. V kostanjevem drevoredu, pod katerim hodim, se vrstijo luči, dolga, enakomerna vrsta prav tja do onega konca. Malo stran teče reka. Zdaj v mraku je videti njena gladina še bolj široka, imenitna, človek bi dejal, da spada k velikemu mestu, ki pa je ta čas nekam utihnilo in se zagrnilo v temo. Nehote se ozrem na levo, obstanem in zastrmim. Tam je mračna tisa, pod njo se stiskajo še bolj črne, vlažne sence. Nekaj čudnega me oplazi in stisne, ko da je tam zbrana sama žalostna tesnoba in ko da je ta tesnoba, ki se lovi v vejah in mokrih sencah, moja. Nekdaj, že davno, se mi zdi, mi je bila čisto domača. Morda pa sem jo srečal samo pri Cankarju in je od takrat moja.

Stopim naprej, pa bi jo le rad malo zadržal v sebi. Mislim, kako je ž njo, a zraven sodim, da bo čez nekaj dni morda sonce in da bo tod vse tesnobno na mah izginilo. Po reki bodo plavali splavi, moške z dolgimi vesli jih bodo naravnnavali med mostne stebre. Drug za drugim delajo tako, vedno enaka je njih skrb in vendar so vedno zanimivi. Med rumenečimi kostanji se odpre pogled na pobočje, ki je čudovito stakano iz vseh barv in senc. Tudi tukaj moram obstati in prebirati te vrste rumenega listja, te nepričakovane odenke zelenine, ki prehaja vanje, zraven pa še vse rjave in rahlo vijoličaste žamete, ki ždiyo v sencah, te vijoličaste in rjave žamete, ki prav za prav niso žameti, ampak sama nerazvozljiva lepa skrivnost, ki bo zmerom mikala in ostala vendar do konca nerazvozljana. Tako je ž njimi, kakor je z življenjem. Polno življenje vedno mika, pa do konca, do živega mu nikdar ne prideš. Včasih ti je dovolj, da se mu prepustiš, da te oprosti misli, ki jih ne moreš odpraviti. Včasih ti jih reši sila preprosto, morda gre kar preko njih in zgodi se, da je to najboljša rešitev.

PREGLEDI

MIROVNI CILJI

BRITANSKE DELAVSKE STRANKE

V tej drugi svetovni vojni, ki je po svoji glavni karakteristiki še vedno imperialistična, je med raznimi stališči in poskusi, kako formulirati mirovne cilje sedanje vojne, gotovo najbolj zanimivo stališče britanske delavske stranke.

Britanska delavska stranka je izrazita socialistična stranka, in ima v svojih borbah za pravice delavcev zelo bogato tradicijo, tako v politično-praktičnem, kakor idejnem pogledu. Glede na svojstven angleški politični sistem je stranka strogo demokratična, ker je v svojem zgodovinskem naporu prišla do spoznanja, da je parlamentarna in politična demokracija, čeprav nepopolna, vendar najugodnejša, gotovo pa najhumanejša oblika vladavine, v kateri more delovni človek priti do izboljšanja svojega položaja in do oblasti. Vprašanje razredne borbe se v politični demokraciji lahko rešuje človeško, to je kulturno, ter ne ustvarja tistih ekscesov, ki so značilni za brezobzirno borbo in oblast v nedemokratičnih in poldemokratičnih sistemih. Razumljivo je sicer, da je oblika vladanja odvisna predvsem od tistega, ki vlada, vendar je v Angliji demokracija postala že nekaj tako bistvenega, da je opozicija močna postavka v ravnotežju sil vsake vlade. Zaradi tega postavlja britanska delavska stranka med osnovne zahteve političnega izživljanja in tudi bodočih mirovnih prizadevanj demokracijo, ker upošteva fundamentalne pravice človeka ne glede na raso, vero ali razred« (Barbara A. Gould).

Britanska vlada nikakor noče (in zdi se, da tudi ne more, čeprav sedijo v njej delavski zastopniki z njih voditeljem Clemensom Attleejem) niti približno določiti mirovnih ciljev, ker se pač dobro zaveda, da so interesi narodov in razredov angleškega imperija, kakor tudi ostalih narodov, tako različni in v marsičem nasprotujoči si, da bi vsaka določnejša izjava v tem smislu le slabila enotnost bojne črte. Zato je razumljivo, da se današnji predstavniki angleške vlade v svojih izjavah v smeri mirovnih ciljev omejujejo le na nedoločne besede, kakor so demokracija, svoboda in novi red. Nasprotno pa je delavska stranka sama že v februarju leta 1940. objavila deklaracijo o svojih mirovnih ciljih, v maju istega leta, ob vstopu v vlado, pa programa-

tično deklaracijo o socialistični Veliki Britaniji, ki je bila sprejeta na letni konferenci britanske delavske stranke. Iz teh dveh deklaracij in nekaterih govorov vodilnih predstavnikov delavske stranke bomo skušali v mejah možnosti navesti glavne obrise njenih mirovnih ciljev.

Med prvimi pogoji miru v Evropi postavlja delavska stranka — dosledno svojemu stališču pred napovedjo, ob napovedi in v sami vojni — za cilj: prvič zmago, drugič pa odstranitev neposrednih vzrokov sedanje vojne ter metod nasilne politike v reševanju zunanjepolitičnih vprašanj. Toda poravnave starih krivic različnim narodom noče zamenjati z novimi krivicami. Z britansko vlado solidarno izjavlja, da Anglija v tej vojni ne išče nikakih materialnih koristi za sebe. Med osnovna vprašanja bodočega miru postavlja rešitev francosko-nemškega spora, ki naj se reši tako, da se Francija popolnoma zavaruje, Nemčiji pa zagotovi popolna enakopravnost. Zaradi tega ne ponuja Franciji bratstva samo za čas vojne, ampak tudi v miru. Toda vsega tega in še marsičesa drugega ji ne bo mogoče uresničiti brez nove zveze ali svetovne skupnosti držav, katerih kolektivna avtoriteta naj bi v določenem območju bila močnejša od suverenosti posameznih držav. Ta omejitev suverenosti bi zamenjala sedanjo dejansko in prisiljeno omejitev, biti bi morala namreč prostovoljna. Attlee je v nekem svojem govoru zahteval celo, da bi ta omejitev šla tako daleč, da bi v interesu celote varovala posamezniku njegove pravice. Jasno je, da bi taka kolektivna avtoriteta morala razpolagati z zelo močno vojaško in gospodarsko silo, da bi bila zmožna mir med svojimi člani tudi izsiliti. Namesto nacionalnih armad bi morala osnovati internacionalno armado z močnim zračnim brodom. Na ta način bi se moglo znižati narodno oboroževanje na tisto stopnjo, ki je potrebna za vzdrževanje notranjega reda. Vsi spori bi se morali reševati na miren način po naprej ugotovljenem pravilnem postopku. Vojna se mora v ta namen razglasiti kot protizakonita.

Zametek te nove zveze naj bi bila skupnost britanskih narodov, Francije in sedanjih zaveznikov. Vsi drugi narodi pa bi k tej zvezi lahko svobodno pristopili. V okviru tega novega svetovnega reda bi morali imeti pravico, da živijo svoje svobodno lastno življenje, kolikor s tem ne bi kratili pravic drugih narodov. Razumljivo je, da morajo — kakor je Attlee v svojem govoru še posebej poudaril — Angleži priznati iste pravice tudi narodom britanskega imperija.

Britanska delavska stranka zahteva kot protiiimperalistična stranka, da kolonialni narodi dobijo, kakor hitro je mogoče, svoje lastne vlade. V upravljanju kolonij, ki še niso zrele za samovlado, se morajo interesi domačinov upoštevati pred vsemi drugimi. Za to naj skrbi razširjeni in okrepljeni mandatni sistem. Pot do surovin naj bo vsem miroljubnim narodom enako dostopna.

Britanska delavska stranka je prepričana, da more ta novi svetovni red biti varno zgrajen le na socializmu in demokraciji, kajti trajen mir je prav tako odvisen od socialne pravičnosti v državah, kakor od politične pravičnosti med državami. Svoboda prepričanja, svoboda besede in vere so osnova deklaracije o človeških pravicah, ki naj veljajo za ves svet.

Po vojni se bo pojavila potreba po mednarodnih javnih delih, ki jih bo morala voditi naddržavna avtoriteta. Zaradi tega nova zveza narodov ne bo smela — kakor je to delalo Društvo narodov — zanemarjati gospodarskih problemov. Toda pri ustvarjanju novega sveta se moramo zavedati, da morajo temelje za novi red polagati ne samo močni in veliki, ampak tudi majhni in slabotni. Naloga zakona je, da močnega ovira, da svoje moči ne bi izrabljal na škodo slabega. »Zaradi tega, ker majhni narodi niso agresivni, so najdragocenejši element v svetu narodov« (Attlee). Mednarodna avtoriteta bo morala varovati

tudi pravice nacionalnih, rasnih in verskih manjšin ter rešiti pereči problem judovstva. Vprašanje, ali naj ta zveza obsega samo Evropo ali še druge kontinente, je odvisno od marsičesa, predvsem pa od tega, koliko bo svet vse to upošteval.

Ustvariti bo treba sistem kolektivne varnosti, zato je vprašanje organizacije nove zveze narodov tako zelo važno. Zveza bo morala imeti svoje pravo za urejanje odnosov med državami, svojo vlado, ki naj bo zmožna uveljavljati in spreminjati zakone, imeti sodišča, mednarodno organizacijo za transport, trgovino, zdravstvo, delovne pogoje itd. Predvsem pa mora imeti svojo vojsko zaradi mednarodne kontrole v narodnem oboroževanju in zaradi vzdrževanja reda in miru.

Britanska delavska stranka se dobro zaveda, da je za uresničenje vsega tega potrebna socialistična Britanija, to je zmaga delavske stranke. Namesto Anglije, v kateri pripadata dve tretjini zasebnega bogastva manj ko pol milijonu ljudi, mora nastati nova, socialno pravična Anglija, ki bo osnova trajnega miru v svetu.

Prof. Harold J. Laski, član eksekutive britanske delavske stranke, je napisal v članku »Kaj pride po vojni?« med drugim tudi naslednje besede: »Kapitalisti in aristokrati, stari vladajoči razredi Evrope, so imeli od l. 1919. do 1959. veliko priložnost, toda niso je izkoristili. Na novo so zgradili svet na temelju svojih posestnih interesov. Niso mogli dopustiti nobene stvarne spremembe in niso dovolili nobenih koncesij, ki bi se dotikale njihovih posestnih interesov. (...) Vladajoči razred je odpovedal, temu je dokaz ta vojna. Prišel je čas, da preprosto ljudstvo postane gospodar svoje usode. (...) Kapitalizem je imel dovolj časa, danes vidimo sadove njegove moči. Imperializem je imel dovolj priložnosti, povzročil je današnje veliko smrtno klanje. Novega socialnega reda ne moremo ustvariti s pomočjo starih pojmov. Če bodo ti pojmi še dalje obvladovali naše življenje, bo uboštvo sredi izobilja še vedno resnični, toda nepotrebni nesmisel. Vojna in industrijske krize bodo še vedno prizadevale družbo in vedno na novo terjale svoj neusmiljeni davek. Govorilo se bo sicer o razorožitvi, toda do nje ne bo prišlo. Lepe besede bodo govorili tudi o načelu kolektivne varnosti, toda načelo državne suverenosti, ki nas je že dvakrat vrglo v nesrečo, bo ostalo še vedno v veljavi. Z veliko zgovornostjo se bo slavila družbena enakost, toda notranja trdnjava privilegijev se bo v vsej moči še kljub temu držala...«

To so težke besede. Iz njih se vidi, kako se britanska delavska stranka dobro zaveda, da uresničitev teh načrtov ni odvisna samo od zmage na bojišču, ampak tudi od zmage delavske stranke v Angliji. Mi v Evropi smo prepričani, da so vsi ti nazori delavske stranke iskreni in porojeni iz spoznanja mnogovrstne britanske stvarnosti, obenem pa tudi iz spoznanja mnogovrstne evropske stvarnosti, ki po svoji ogromni večini hoče med narodi mir in socialno pravičnost. Toda bojimo se, da bo uresničitev teh načrtov preprečila stvarnost tistega pol milijona Angležev z njih kapitalom, ki si je kljub parlamentarni demokraciji znal obdržati večino in moč vse do danes.

J. Z.

KNJIŽEVNE OCENE

Dragotin Kette, Zbrano delo. Uredil Francè Koblar. 1940. Založila Nova založba v Ljubljani. Strani LVI-352.

Cas je, da smo prišli do Kettejevega zbranega dela. Nova založba, ki ga je izdala, je poskrbela za lep papir, za pesnikovo podobo, ki jo je narisal Jakac, in za lepe platnice, ki jih je izdelal Slavko Pengov. Z njihovim hrbtom pa nisem zadovoljen, zdi se mi neroden.

Urednik je zbral in uredil, kolikor se je dalo kronološko Kettejeve mladinske spise, pesmi, črtice in kritike ter pisma, jim napisal opombe, spredaj pa še lep uvod. Kakor je bilo treba pri zbiranju in urejanju obilo iskanja in ugibanja, tako ni moglo biti malo dela tudi pri obravnavanju pesnikove življenjske poti. Do mnogih podatkov je moral priti sam s povpraševanjem pri Kettejevih znanih. Kljub vsemu gradivu moramo reči, da o Ketteju prav malo vemo. Kdor bi ga hotel natančneje narisati, bi sicer utegnil dobiti še kakšen drobec v njegovih pesmih in črticah, toda videl bi, da je vsega še premalo. To bi moralo spodbuditi k iskanju tistih osvetlitev, do katerih danes še moremo. Ali nam morda že ni izgubljena razlaga »čudne mistike«, o kateri pravi Koblar, da ne vemo, ali je bila žalost za mladostjo ali vesoljni dvom. Mislim, da tiči za temi besedami še kaj drugega. Kette namreč pravi, da je ta čudna lastnost ukoreninjena v njegovi rodovini, opisuje jo kot »čudno stanje, ko leže razum, pamet in volja zavita v neko meglo, čim razgreta domišljija išče priljubljenih predmetov s strastjo, da se ne da dopovedati«. Morda gre tukaj za stanje mladostnika, ko ne more iz omotice, ki jo prinaša dozorevanje telesa; ko zapada trpnosti, o kateri piše pesnik, tem bolj, ker ni videti rešitve iz morečega zastoja, v katerega je zašel. Zraven tega pa ga je najbrž tlačila še samota, ki obhaja človeka v večjih mestih, na katera tudi namiguje. Zato se je po odhodu iz Ljubljane v manjšem Novem mestu prej razvedril, saj je prišel bolj v stik z ljudmi in naravo. Bog ve, če v ti mistiki ni samo nekaka sublimacija mladostne čutnosti, ampak tudi že mera močne čutnosti same, ki je bila dana v delež tako Ketteju kakor, vsaj človek bi tako sodil, njegovemu očetu. Poglej samo v poznejša sonetna cikla Adrija in Črne noči, pa boš videl demonsko oblast, ki ga tira v svoj objem; ko se ji pa pesnik izmika, ga zajame prav tako demonsko »peklo razuma«, ki se reži njegovi veri v krepost, jo podira in širi v srcu praznoto. Seveda se tudi s tako razlago Kettejeva čudna mistika ne zdi razjasnjena, zakaj morala je imeti neke posebnosti, ki so tičale v njegovi rodovini.

Uvod ne misli biti monografija. Vendar tudi če bi človek ne imel pred očmi recimo kakega Aškerca Marje Škerlakove, se mu bo zdel nekam skop, kar se tiče Kettejevega življenja. To pa posebno zato, ker je razdeljen: najprej kratek oris, potem razna osvetljevanja. Mislim, da bi podoba ne bila razblinjena, ampak še bolj živa, če bi šlo oboje sporedno, četudi je na primer beseda o devetdesetih letih, o kulturnem boju in o dijaškem slovstvenem delu nekoliko obširna. Pri orisu notranjega dozorevanja sta dobro pokazani dve osnovni Kettejevi potezi, prizadevanje k naravi in k resnici. Prav za prav sta bili ti dve lastnosti precej povezani. Če se je Kette hotel držati narave, je delal to zato, ker se je mogel tako najbolj sprostiti, na priliko s svojo vedrostjo, s katero se je reševal iz tegob. Ta sveža vedrost, hudomušnost in prisrčnost preveva njegove pravljičice, v katerih je tako blizu ljudstvu, in pozivlja njegove pesmi, črtice in kritike. Pa tudi kjer ta vesela stran ne udari na dan, se kaže blagodejni vpliv življenja po naravi in z njo. Uravnavala je njegovo močno čutnost, pa tudi jedki razum, ki sta ga včasih hkrati vlekla na dno. Nudila mu

je lepotnih podob in doživetij in ga ohranjala v preprostosti, zaradi katere je mogel tolikokrat prevzeti narodni način v pesmi in v pravljici. Življenje in narava pa sta mu dajala tudi misliti, iskati resnice in zmisla. Misel je bila v njem tako močna, da je z njo ravnal življenje in jo tudi drugim priporočal kot vodilo. Odtod njegove basni, ki so mu zrasle iz osebnega opazovanja in misli in ki uče treznosti in obvladovanje samega sebe. Ta stran v njem se je že zgodaj pokazala. Spričo tega nagnjenja k naravi in k modrovanju je razumljivo, da je hotel študirati zgodovino in naravoslovje. S tem v zvezi je treba vzeti v poštev še motive in misli, ki sta mu jih nudila za pesmi in črtice civilizacija in znanost.

Po vsem tem so toliko jasnejše oznake, ki jih je zapisal Koblar o Kettejevi pesmi: domačnost, umerjenost, kljub prožnosti zunanega izraza nezaupanje do vsake skrajnosti. Uvrstil ga je nekam ob impresionizem, vendar mislim, da bi bilo bolje reči, da je na prehodu od pesniškega realizma k impresionizmu. Večina njegovih podob je namreč še najbližje pesniškemu realizmu. Dosti manjši del tistih, ki bi jih lahko postavili ob stran tenkočutnega, prefinjenega impresionizma (v poeziji primer Murn), takih namreč, ki zadevajo na nežne, skrite strune človeške zavesti, da zazvenijo z redkim, nenavadnim, nedoločljivim glasom, ki ne veš, ali ima kje svoje meje. Take so zlasti v pesmih *Šumi les*, *Misli*, *Skozi gozd* je šel. Če bi iskali omamnih podob, s kakršnimi je prevzemala drzna, prevratno razkošna moderna, bi pri Ketteju malo nabrali; recimo v *Romanci*:

širijo mi bele roke
Kakor veje s krasnim cvetjem
in skrivnostno — kakor luna,
ko skoz goste sence zre —
zrejo me prijazne deve
smehljajoče, vprašujoče,
in besede zapeljive
usta njih šepčejo

Za ta prehod od realizma k psihološko zapletenejšemu impresionizmu glej zlasti karakterni pesmi *Pijanec* in *Romarski berač*. V črticah, ki kažejo dobro opazovanje, vlada realizem, tudi njegova kritika priča o realističnem gledanju.

Med pesniki, ki so v začetku nekaj malega vplivali na Ketteja, bi morda omenili še Stritarja, vsaj pesem *Za materjo* na strani 325-5 je videti sorodna njegovi svetožalni *Siroti*. Zelo dobro pa je urednik poudaril sorodnost z Jenkom. Z njim ga veže ne samo ljubezen do narave, marveč tudi čutnost in nagnjenje k modrovanju, pa tudi močno domoljubje. Njegova satirična *Prekrasni trg* zbuja naravnost spomin na Jenkov *Obraz IV*. Vendar je v Jenku več mračnega, fatalističnega, medtem ko se Kette rešuje iz obupov v jasnost vere, v kateri najde potrdila za svoja visoka načela in za življenje po njih.

Danes ne bomo slavili, kakor je delal svoj čas Cankar, vsega vprek, kar je ostalo po mladem Ketteju. Marsikaj je brez posebne vrednosti. Zato pa je zraven lepa vrsta takih ustvaritev, ki bodo vedno žive. V njih živi Kette prav tako, kakor je svoje dni, in razodeva svoje čiste in vedre podobe, kakršne vdihuje življenje, razodeva pa tudi pretresljiv boj s svojim telesom in umom, boj, v katerem se je oprl na prvotno, polno življenje in v katerem je zgodaj zrasel v moža.

Lino Legiša.

F. S. Finžgar: Zbrani spisi IX. Založila Nova založba 1940.

V tem zvezku je zbral Finžgar svoja dela, po katerih je postalo njegovo ime v narodu najbolj popularno, namreč ljudske igre. Tako nudi tudi ta zvezek zanimivo podobo: razvojno rast dvajsetih let. Značilno je njegovo gledanje na odrsko ustvarjanje pred svojim pr-

vencem. V oceni Cankarjeve drame: »Jakob Ruda«, pravi: »... v drami ni bilo nič vzorov, nič junakov, da bi jih posnemali — izvzemši seveda slikarja Dolinarja, ampak negativni značaji, ki naj s tem, da postanejo grozne posledice greha, straše in kličejo občinstvu: „Ne bodite taki! Ne posnemajte nas!“...« (Slovenec 17. marca 1900.) Ta njegov nazor jasno kaže, kam bo krenila njegova pot ob Cankarju. V tej dobi je bila še premočena snov, katero je imel nakopičeno iz pripovedovanja deda, sosedov, da bi jo bil prekrval s lastnim gledanjem. To so njegove kmečke »kolegarske« zgodbe. Iz tega se je rodil tudi njegov narodni igrokaz »Divji lovec«. Zgodbo mu je pripovedoval njegov ded, 25 let skrivač, sam pa je na svojih službovanjih videl, da je ena najmočnejših strasti kmečkega človeka pohlep po zemlji. Iz tega je nameraval napisati za Mohorjevo družbo povest, a ob Govekarju se je navdušil, da napiše delo za oder. Ko gledamo danes na to njegovo delo, lahko rečemo, da je glede izvirnosti in moči nad takratno ljudsko igro, ne more pa zabrisati tega, da je bila v prvotnem konceptu povest. Ves ta široki okvir, v katerega je ujel ljudski kolektiv, življenje ob slovesnem prazniku in v delavnik, množica tipov, med njimi zlasti originalna podoba Tončka, vse to kaže izrazitega pripovednika jurčičevskega stila, ki bi rad ujel čim več v ta svoj okvir, zato pa trpi dramška gradnja. Gibalo je boj za osebno svobodo in pohlep po zemlji. Oboje se prepleta, iz tega raste dejanje in se konča v smislu ljudske igre, tako da se vse krivice izravnaajo. Dejanje je v tem okviru preodsekano, tudi tragični konflikt, Majdina zaobljuba, je prekrut. Delo je doživelo po naših odrih nešteto uprizoritev; ugaja prav gotovo predvsem zaradi slovesnosti in reprezentativnega nastopa ljudske množice. Poleg dveh knjižnih izdaj je v tem zvezku četrtič to delo natisnjeno.

Pisatelj je delo popravil. Porazdelil je v prizore, kar bo olajšalo podeželskim odrom uprizoritev, izločil je mnogo patosa, zlasti v samogovorih, tujke nadomestil z domačimi besedami, spreminjal besedni red in tako ujel v razgovorih resničen ritem ljudske besede. — Po desetih letih je napisal »Našo kri«. Kot v prejšnji, je tudi tu postavil ljudsko množico, a ta ni več ornament, tu že živi in giblje dejanje. Duša tega ljudstva je upodobljena v županu Borštniku, ki je kot kralj sredi svojih, podoba, ki jo lahko postavimo ob stran Calderonovemu Pedru. V »Divjem lovcu« je čutil Medved pomanjkanje osnovne ideje (DS 1914, str. 131), to delo pa je programsko že v naslovu. Ob prvi uprizoritvi so idejni poudarek različno tolmačili. V tej obliki je delo doživelo temeljne popravke. Izginila je navidezna protifrancoska ost, močnejše je poudarjena ideja Ilirije; s spremembami v posameznih prizorih so osebe, zlasti Jerica, jasneje označene. Pustil pa je vsa gesla, na katerih sloni idejni poudarek: naš človek ne bo pod nobenim varuštvo, pa naj bo še tako naklonjeno ljudstvu, resnično zaživel; le sam svoj gospod na svobodni zemlji hoče in bo živel po svoje. Morda je prav zaradi tega zavestnega poudarka ideje delo brez živega dogajanja, mnogo dogodkov zvemo iz pripovedovanja, da se zdi izmed vseh iger prav ta najbolj nedramatična.

Ko je pogledal življenju v resničen obraz, je napisal delo, ki je »Naši krvi« časovno zelo blizu, »Veriga«. V tej izdaji je ponatis predelave iz leta 1919. z neznatnimi spremembami. Škoda je, da je izpustil posvetilo, kar je dragocen komentar, če smem tako reči »...Zgodba je to, in nič drugega, za ogledalo postavljena, kako strasti iz malenkosti porojene spačijo obraz ljudski duši in jo preslepe, da tava in išče v temi, kar ji je v pogubo, ne vidi pa velikih, resnih ciljev, do katerih vodi pot ljubezni.« Če primerjamo ti dve deli, vidimo kljub majhni časovni razdalji velik napredek; fabula je stisnjena, vsi epizodni prizori in osebe so izginile. Gibalo dejanja je strast, ki kot neznatna iskra zagori v poguben plamen. Slovesni poudarki so dobili

v svetopisemski besedi še bolj svojo ceno. Dejanje ostro raste; le katastrofa, ki udari od zunaj, se zdi kot *deus ex machina*. Iz tega se rodi čiščenje. Smrt poravnava vse, misel, ki jo je pozneje v »Stricih« še z besedo poudaril. — Zadnje njegovo odrsko delo »Razvalina življenja« je iz istih osnov. Tu je šel še globlje: pokazal je na skrito rano, ki je za narodno življenje tako usodna: razsul v družini, ki je nujen, kadar se gradi zakon brez ljubezni. Tudi iz tega dela udarja osnoven Finžgarjev motiv: pohlep po imetju. Dejanje je strnil bolj kot v ostalih, da odrsko še najbolj učinkuje. — Jezik se mi zdi pa v »Verigi« močnejši.

Tako smo po zvezkih z njegovo prozo dobili še njegove igre, da se njegova podoba vedno bolj zaključuje. Naj opozorim tu na skrb, s katero pregleduje in pripravlja ponatise svojega dela, z eno samo primero; v igri »Naša kri« ima leta 1912. ... »njeno srce! To so oklopi, tovariši! Vidite, in prav ti zidovi, s katerimi je obdano to dekle, so zame prava slast« ... (str. 60), a v novi izdaji »Ali mislite, da je Jerica črviv sad, ki ti pade v roke, če vanj le pihneš? In prav to mi pali kri do blaznosti!« — Če ob njegovem jubileju vrednotimo celotno njegovo delo in skušamo določiti ceno njegovim odskrim stvaritvam, vidimo, da gredo razvojno isto pot kot proza. Fabulist, ki ga zamika pestra domačnost, razglablja o narodni bolečini in se končno ustavi ob človeku samem, ali z drugo besedo: pripovednik, narodni glasnik, učitelj.

A. Pirnat.

Izbrane pesmi Simona Jenka. V Ljubljani pri Akademski založbi 1940. Izbrala in priredila Avgust in Dušan Pirjevec. 142 strani.

Največja vrednota Jenkove pesmi je njena prvotnost in življenjska neposrednost, preprosta, a iz resnične osebne bolečine izvirajoča zrelost, ki seveda ne dosega ne duhovne globine, ne oblikovne dovršenosti Prešernove, pa po drugi strani ne sicer bog ve kako visoko, a vendarle nekoliko dviguje Jenka na primer nad Gregorčiča in Levstika. Prireditelja pričujoče miniaturne, poljudne leposlovne izdaje sta pri izbiranju pesmi znala najti približno pravo mero za poudarek te značilne vrednote; zato se jima je posrečilo podati pravično in dovolj zaokroženo celotno podobo Jenkove pesniške osebnosti. Prav to dvojje daje tej knjižici neko prednost tako pred Pregljevo kakor tudi pred Glonarjevo izdajo. Pregljev izbor v mohorskem Cvetju iz leta 1935. je sicer res strožji in estetsko morda bolj prečiščen, a je tudi nekoliko enostranski in vzgojniško stiliziran, Glonar pa je v svoji izdaji Pesmi iz leta 1920. s kronološko ureditvijo, ki je bila pač primerna za njegovo kritično izdajo Jenkovih zbranih spisov iz naslednjega leta 1921., pa še tu ne povsem, pesnikovo podobo preveč razdrobil. Jenkove »Pesmi« iz leta 1865. nimajo kot celota tako izrazite kompozicije, da bi bilo nujno potrebno ohraniti njihovo ureditev tudi v sodobni leposlovni izdaji. Važno pa je, katere pesmi je pesnik sam imel za vredne, da jih je sprejel v svojo prvo in edino pesniško zbirko; znano je namreč, da po letu 1864. ni več pisal. Prireditelja sta v posameznih oddelkih svoje po vsebini razdeljene izdaje označila to mejo s tremi zvezdicami in na to posebej opozorila v opombi na koncu knjižice. Taki vsebinski ureditvi, ki jo je Pirjevec uveljavil že pri Gregorčiču in Aškercu, mi potrebno ugovarjati, zlasti ker ohranjanje v celoti oba najizrazitejša Jenkova pesniška cikla: »Obujenke« v oddelku ljubezenskih in »Obraze« v oddelku obraznih in zamišljenih ter tudi sicer ni preveč shematično dosledna in utesnjena, kakor je na primer podobno po vsebini razdeljena Pregljeva. Manj posrečeni pa so naslovi, ki sta jih prireditelja dala posameznim oddelkom, ker so nekoliko površni in nedosledni ter ne zadenejo vselej točne vsebinske označbe. Bolje bi bilo, če bi bili ti naslovi bolj suhi in navadni, pa bolj točni, na primer za prvi cikel:

Ljubezenske, za drugega: Zaljubljene in fantovske (izraz: pripovedke je popolnoma neprimeren); oznaka Obrazne in zamišljene (za reflektivne) je še nekam dobra, tudi naslova obeh izpovednih ciklov Boli in boji ter Misli in spoznanja nista prehudo zgrešena, čeprav ne najboljša; proti naslovu Domovini za rodoljubne in budniške ne bi ugovarjal, nikakor pa se ne morem sprijazniti z dvema takima banalnima površnostima, kakor sta Slike in pripovedke (!), zlasti pa Za šalo in za res. Če sta se prireditelja odločila dati posameznim oddelkom ustrezajoče naslove, bi se morala bolj potruditi, na vsak način pa bi morala v opombi na koncu knjižice opozoriti, da so naslovi njuni, ne Jenkovi. Slovstveno izobražen bralec bo sicer to takoj sam spoznal, a glede na poljudni, ljudski značaj izdaje bi bilo to nujno potrebno. Prav na zadnji strani knjižice pa se je usoda hudomušno poigrala s prireditelja in z založnikom. Ko so napisali: Ob 75 letnici Jenkovih »Pesmi« v novembru 1940 izdala Akademsko založba, so najbrž v naglici nehote pozabili, da je Jenkova pesniška zbirka, ki res nosi letnico 1865, izšla že v novembru 1864 in da je od njenega izida preteklo prav za prav že 76 let. Ta kuriozna ugotovitev seveda ne more in tudi neče prav nič zmanjševati vrednosti prikupne knjižice, niti toliko ne, kakor na primer površnost tiskarjeva, ki bi kljub utesnjenim dimenzijam moral bolj paziti na lepo pokončno obliko strani z enakimi robovi ter z enakomerno razvrščenimi kriticami in naslovi (glej na primer neokusno stisko na 151. strani). Ljubitelj lepe knjige, ki bo dal za to knjižico 24 dinarjev, čeprav je za dobrih 100 strani drobnejša od Prešerna ali od Glonarjevih Starih žalostnih, za katere je plačal po 20 dinarjev, sme zahtevati tudi tehnično dovršeno, preprosto, okusno zunanjo in notranjo opremo.

Vlado Novak.

Fran Levstik: Besede Slovincem. Izbral in uredil Joža Glonar. Pri Akademski založbi, Pogledi. Ljubljana 1940.

Človek ne bi verjel, da je na Slovenskem razmerje osrednjih in zavedajočih se borcev do indiferentne, zadovoljne okolice tako pereče in tako stalno, ako ne bi izšla v letu, ki je ravnokar za nami, tale skromno opremljena, a čudovito tehtna in živa brošurica. Taka dela so nam že dolgo krvavo potrebna. Menda mi niti urednik niti založnica ne bosta tega štela v zlo, če se tako izražam, imam pač določen vtis, da pri izdajanju take serije (kolikor vem, misli tej slediti še dolga vrsta drugih iz vseh markantnih in potrebnih področij našega besednega ustvarjanja) ne gre toliko za posebno reprezentativne izdaje, kakor za sistematičen pregled našega narodnega osveščanja v točnih odlomkih, izrazitih izrezih, nekaki narodni čitanki za široke kroge. In prvi korak je bil v tej smeri odlično zastavljen, po zaslugi Levstikovi seveda in po izredni izbiri Glonarjevi. Hočem reči predvsem to, da sem sredi prebiranja ponovno pozabil, da je Levstik živel že takrat in takrat ter da so mu celo že postavili spomenik; in to je brez dvoma največji uspeh, ki ga moreta imeti tako pesnik kakor zbiralec njegovih razmetanih udov.

Prvo kar mi je jasno stopilo v zavest je to, da je postal ta mož kljub vsemu izrazitemu, glede dobe točno določenemu in celo obarvanemu delu vendarle že neka nadčasovna, za vse razvojne faze veljavna in aktualna postava, nekak stalen lik slovenskega, za vse v svoji vesti odgovornega ubadarja. To je bil človek, ki je stal prisiljen in hote v središču vsega narodnega dogajanja, kakor zaostal Izraelec, z mečem in zidarsko žlico in povrh še z bičem v rokah, da se mu nazadnje iz možatih prsi izvije tožba, kakor je stavek (98) »Jaz bi morda bil mnogo več storil, ako bi se mi ne bilo vedno boriti«. S tem, da se je nekako dvignil in postal že skoro mitičem, mi izgubil prav nič svoje udarnosti, nasprotno (in to hočem ravno povedati in je v tem tudi ča-

sovna pomembnost zbirke!), ta klicar je s svojo neprestano in dosledno režavostjo tako potreben, kakor ni bil morda še nikdar od svojega fizičnega življenja sem. Mislim, da bi se danes mirno prikazal kjer koli med nami in ga nihče ne bi spoznal, da je že zdavnaj mrtev. (Prav res, nihče ga ne bi spoznal!)

Zamisel takih izdaj je na vsak način vabljava in pozornosti vredna.

Avsenak Mirko.

France Prešeren: Strunam; Bibliofilska založba; Ljubljana, 1940.

Za bližnjo stoletnico Prešernove smrti, kot je zapisano na knjižnem oglasu, se je Bibliofilska založba odločila za izdajo ilustriranih Prešernovih pesmi, katerih vsaka bo izšla v posebni knjižici; po 6 zvezkov na leto. Prva knjiga od teh je posvečena pesmi »Strunam«.

Naslovna slika predstavlja Goldensteinov portret Prešerna, slikan po spominu že po pesnikovi smrti; spodaj je faksimile Prešernovega podpisa. Pesem sama je natisnjena preko nežno zelene rastlinske vinjete, ki je delo Ivane Kobilce, namenjeno za Prešernov album (1900). Nato sledi Langusova risba deklice, ki nas postavi v prijetno bidermajersko vzdušje Prešernove dobe in je samo zato tukaj, da nam pokaže onodobni lepotni tip dekleta, kakršnemu je Prešeren pisal svoje pesmi. Maksim Sedej je v svojem lesorezu združil v tajni melodiji eteričnih strun, ki se pletejo od pevca do neba, diagonalno usmerjena pogleda mladeniča, ki v ospredju udarja v strune, in renesančno lepe deklice nad obzorjem. Zanimiv je kot ilustracija kliše Goršetovega poglobljenega reliefa: pevec prinaša iz globine svojega hrepenenja srce neusmiljeni deklici, ki obrača svoj obraz od njega in igra na mandolino. Miha Maleš je prenesel svoje pojmovanje Prešernove pesmi v zasanjano noč z luno, hribi in jezerom, v katerem stoji sredi ribic deklica v svoji kristalni nagoti, iz ozadja pa se ji bliža pevec, igrajoč na kitaro. Rešitev je izrazito lirična, z močno poudarjenim erotičnim motivom. Tehnično je fino izvršena ročna gravura. Še bolj se je od pesnikovega teksta oddaljil Olaf Globočnik z risbo zaljubljenega trubadurja, ki ga posluša samo pokvečen grbavec, deklica pa se brezbržno ogleduje v zrcalo. B. Jakac je v finih linijah prikazal moža, ki močno spominja na Prešerna, zročega za bidermajersko deklico s slamnikom, ko odhaja od njega. Obe figuri veže le nežna svetloba, ki dviga njene reliefne oblike iz teme. Jakčeva gravura spada med najboljše v tej zbirki. Antično je pojmovan Černigojev lesorez: pred razvalinami antičnega templja sedi pevec z liro, odet v grški plašč, pred njim pa ženski akt, prisluškuječ njegovi pesmi. Izrazito lirično občutje pa diha iz linoreza Mire Pregljeve, ki je izvršen v krepkem, širokem rezu: deklica s cvetjem v laseh in okoli sebe, lovi zvoke neznane pesmi v svoj objem; posluša in strmi v daljavo. Smrekarjeva risba Prešerna pred policiem in kozarcem in z vizijo Julije v ozadju nima prave zveze z vsebino pesmi, kateri je zvezek posvečen, toda nazadnje vendar zajame tudi ta slika Prešernovo brezupno ljubezen in tako najde bolj ali manj upravičeno mesto v tej zbirki. Obdaja jo secesijski girlandni okvir, kakor je secesijsko zasnovana tudi Vavpotičeva ilustracija, ki skuša ilustrirati kako pesmice — majhni otroci — prosijo trdosrčno deklico usmiljenja do pesnika. Bolj iz muzejske potrebe (in morda iz zadrege?) je pritaknjena na koncu še neužitna vinjeta Avstrijca Karpellusa iz Pintarjeve izdaje ilustriranih Prešernovih pesmi (1900). Zaključna ornamentalna vinjeta je delo Maksima Gasparija.

Ko se bo zbirka Prešernovih ilustriranih pesmi nadaljevala, bomo o takem interpretiranju Prešerna spregovorili tudi načelno.

E. Cevc.

Z A P I S K I

OB SEDEMDSESTLETNICI F. S. FINŽGARJA

Ko sem se kot dvanajstleten deček ob branju njegove »povesti davnih dedov«, romana Pod svobodnim soncem, prvičkrat duhovno srečal s Finžgarjem, me nista prevzeli samo njegova zanosna domišljija in slovesna beseda, marveč se mi je neizbrisno vtisnilo v spomin tudi njegovo lepo, izrazito moško lice — knjiga je bila opremljena s pisateljevo podobo — prav kakor ga je v nekaterih značilnostih orisal Izidor Cankar v svojih Obiskih. Že tedaj sta se mi njegova duhovna in telesna podoba strnili, ena je dopolnjevala in pojasnjevala drugo, med obema je bila neka težko opredeljiva skladnost, ki pa jo precej kar nekam nagonsko začutiš. Ko sem ga nekaj let kasneje osebno spoznal, je vtis, ki ga je napravil name, to mojo sodbo samo še izostril in poglobil. Tedaj sem vedel, da ta mož mora tako čustvovati, misliti in ustvarjati, kakor mu ukazuje njegova narava, ki jo je duhovnost — dostikrat ne brez velikega medsebojnega trenja in motenj od zunaj — nazadnje pregnetla v osebnost, ki je dograjena do najmanjših podrobnosti in kakor ulita. Ako ga gledaš in poslušаш, natančno veš, katere so prvine njegovega umetniškega dela in skrivne vzmeti njegovega ustvarjanja, ki ga je kulturno okolje, v katerem je rasel, živel in deloval, spodbujalo, brusilo, a hkrati tudi dušilo, dokler se ni notranje docela sprostil, našel svojega središča in težišča ter stopil na trdna tla zrelega snovanja in oblikovanja. S tem pa je razmaknil tesne meje tedanje katoliške umetniške tvornosti in zabil temelje, na katerih je mogel njegov in bodoči rod šele prav graditi.

Finžgarjeva umetniška pot je dolga in naporna, neprestano se vzpenja proti vedno novim razgledom, čeprav bi se površnemu opazovalcu utegnilo zdeti, da samo lagodno dovršuje prvotni koncept svojega teksta, ki ga je imel že od vsega začetka jasno pred očmi. Res je sicer, da pravih osnov svojega umetništva ni skoraj nikoli toliko zgrešil, da bi moglo to postati usodno za njegovo organsko rast, vendar se je za svojo umetniško podobo trdó boril, zmagoval in podlegal, dokler se ni v Dekli Ančki (DS 1915) skoraj docela otresel idejnih in moralističnih vezi, ki sta mu jih nataknila na roke čas in vzgoja. Ne trdim, da so bile te vezi Finžgarju nekaj povsem tujega in meznosnega, vsaj programatično jih je v dobi katoliške duhovne obrambe imel za potrebno zlo, ki ga je treba vzeti nase, da se ohranijo temelji vere in pravnosti. Vedno pa je čutil, da se to nasilno, mehanično spajanje umetniškega navdiha z didaktičnimi in pedagoškimi nameni upira njegovi umetniški naravi, da jo utesnjuje in ovira. Zato si je po Dekli Ančki, s katero je prestopil začarani ris notranje nesproščenosti v tedanjem katoliškem leposlovju, kar nekam oddahnil, se razživel in se pripravil za nov zagon, v katerem je ustvaril svoja najzrelejša dela. To so Prerokovana, Kronika gospoda Urbana (DS 1915—1917) in Strici (1927). V teh delih je pisatelj ne samo skladno razvil svoje umetniške sile, temveč je po svoje rešil tudi problem, ki ga je mučil toliko let: kako umetniško oblikovati snov, da ne delaš sile polnemu, vročemu življenju, in da jo kljub temu presvetliš in prežariš z ognjem svojega svetovnega nazora.

Ob istem času je opozoril na nevarnost slovenskega političnega šundra, »ki nas je tako poplitvil, da je sramota. Zato je bila nujna potreba, da se Dom in svet nanovo orientira, se otrese vsake politične potrebe in zbere ljudi, ki morda ne svetniško, pa vendar resnično doživljajo in občutijo moč in ustvarjajočo silo vere; v njih delih bo živelo to doživetje — ne po načinu pedagoško didaktične struje, tudi ne v frazarskem kriku politike, ampak jasno bo kot blisk.« (DS 1917.)

Ta programatična izjava je značilna zaradi tega, ker se je v njej Finžgar tudi načelno dokončno odpovedal estetskim idealom prvega rodu Dominisvetovcev, ki ga je vodil še Francišek Lampe, in ker je z njo prav za prav napovedal že nova pota slovenskega katoliškega slovestva, ki je kmalu začelo odločilno vplivati na naše duhovno življenje. Dekla Ančka pa je bila tisto revolucionarno dejanje, s katerim je Finžgar pogumno utrl pot novemu rodu, ki je že nestrpno čakal, da pride do svojih pravic.

Ceprav se je Finžgar z besedo in dejanjem odpovedal kakršni koli didaktičnosti v literaturi, pa s tem seveda ni rečeno, da ni ostal v vsem svojem umetniškem prizadevanju slej ko prej vzgojen. Finžgar je v svojem bistvu vse preveč ljudski, da se ne bi neprestano zavedal socialne funkcije umetnosti. Ko ga je Izidor Cankar vprašal, kaj je vodilna misel njegovih spisov, mu je odgovoril: »Samo tisti bo resnična last celotnega naroda, ki bo pisal tako, da narod spozna v povesti samega sebe, spozna vrline junakov in jih vzljubi, spozna pa tudi napake, katerih brez zrcala redno ne vidi, in te zasovraži.« (Izidor Cankar, Obiski 27.) Seveda je v njegovih zrelih delih ta vzgojna tendenca umetniško nekako sublimirana in zato upravičena, celo dragocena in nepogrešljiva. Toda kako dolgo pot je napravil pisatelj v tem pogledu n. pr. od romana Iz modernega sveta (DS 1904), kjer je slikanje socialnih krivic umetniško neprepričljivo in zgrešeno, pa do črtice Sibirija (DS 1935), kjer je skopa, neznansko zgoščena snov kakor stisnjena pest, ki bo zdaj zdaj treščila po krivcih.

Finžgarjeva vzgojnost je socialnost v najširšem in najplemenitejšem smislu te besede. Le-ta mu ni narekovala samo umetniških del, s katerimi se je hotel kar najtesneje približati ljudstvu in ga duhovno nasititi, temveč ga je vpregla, zdravega in neugnanega, kakor je bil in je še, v prosvetno, gospodarsko in karitativno delo. Izidor Cankar je končal svoj obisk pri njem s temile besedami: »O živinorejski zadruzi, vodovodu, domu in cerkvi govori z večjim ponosom kot o svojih romanih; marsikdo mu je to že zameril, a slednjič je vendarle res, da je samo eno potrebno in da je brez kruha težje živeti kot brez literature.« (Obiski 30.) Res je, brez kruha je težje živeti kot brez umetnosti, a Finžgar vé, da je oboje potrebno, da pa brez zavarovane gmotne eksistence ni pogojev za duhovno življenje.

Največja dragocenost Finžgarjeve samonikle osebnosti pa je njegova duhovna mladost. V tem je podoben nadškofu Jegliču. Zato ima tako tenak posluh za vse, kar je iskreno in pristno, kar je resnično doživeto, kar oznanja novo pomlad. Na predlanskem akademskem kulturnosocialnem tednu SKAD Zarje v Bohinju je imel poleg predavanja Slovenska narodna svoboda in njena vrednost tudi Uvodno besedo, v kateri je med drugim opozarjal »na sodobni uboj osebnosti, uboj pravega človeškega smisla, uboj vsake prave svobode, ki je človeku dana od Boga samega kot ena izmed najlepših dobrin, ki jih imamo.« (Bohinjski teden 1.) S temi zlasti za naš čas tako odresilnimi besedami ni samo nekam svečano potrdil globoke resničnosti svojega literarnega in socialnega poslanstva, ki ga je skoraj petdeset let tako zvesto opravljal, ampak je podal tudi sintezo vsega svojega življenjskega dela, vedno in povsod posvečenega samo — človeku, predvsem seveda slovenskemu človeku, ki živi, trpi in se veseli na naši zemlji.

Gospod Finžgar! Za to veliko, razdajajočo se ljubezen, za to vdano službo lepoti, pravici in resnici Vam rod, ki se zbira krog Dejanja, spoštljivo priznava svojo hvaležnost.

»Veste,« mi je dejal, ko sva se zadnjič srečala, »kateri je bil najlepší dar, ki sem ga dobil za sedemdesetletnico? Deputacija beračev — tako so se predstavili — mi je poklonila šopek nageljnov. Za vse, kar sem jim dobrega storil, so dejali...«

Anton Vodnik.

Razvoj metode. Prvi štadij: »Dejanje razpravlja tudi o zunanji politiki Moskve in ima nasproti njej zelo 'široko' stališče, s katerim odobrava amorálnost Stalinove politike. (...) To bi imenovali mi (...) izrazito marksistično opravičevanje marksizma moskovske politike.« (»Slovenija«, 21. januarja 1941.)

Drugi štadij: »Sodobnost, mesečno glasilo slovenskih revolucionarnih marksistov, že osem let oblikuje znaten del slovenskih izobražencev v smislu razrednobojnega Marksovega nauka. (...) Tej 'rdeči' reviji se po svoji ostrini bližata le preživeli Ljubljanski zvon in v novejšem času 'kompromisarska' marksistična revija Dejanje.« (Revija katoliške akcije, 1. št. 1941.)

Tretji štadij: »Želimo samo, da bi za špasom prišla na vrsto resnost to je, da bi za Totim listom doletela že davno zaslužena usoda tudi komunistično Sodobnost, ki jo sicer drže v rokah salonski marksisti s finim profesorjem Kozakom na čelu, ki pa zaradi tega ni v oznanjanju rdečih razrednih nič manj obzirna. (...) Temu se zlasti pri malem narodu pravi veleizdaja, tudi če tako reč uradno vodi — državni uradnik. Če je pa to človek, ki bi ga radi naredili še za slovenskega pisatelja, potem za tako 'sodobno' reč sploh ni imena.« (Slovenski dom, 22. februarja 1941.)

O filmih. Revija katoliške akcije: »Zaradi mode, razočaranja in prirojene ali privzgojene breznačelnosti zboljševizirani precejšnji — glasnejši del slovenskega razumnštva se za rdečo filmsko robo pasivno in aktivno navdušuje.« (1940, str. 540.) Za film o Petru Velikem pravi: »Ves film je do dna komunističen in komunistična propaganda.« (541.) Za Volgo, Volgo pa beremo: »... je operetna groteska, katere zunanja vsebina je bila z vsemi ameriškimi situacijskimi domislicami vred resnemu gledalcu strahotna neumnost oblečena v izvirno godbo in karikature.« (542.) »Gre za strup, glede katerega se nihče ne more izgovarjati, da ga lahko prodaja bolj ali manj razredčenega.« (552.)

Na drugi strani pa v Modri ptici (1939/40, str. 378) M. M. takole modruje: »Opraviti mora v prvi vrsti vzgojno nalogo (sovjetski film namreč); v zvezi z umetniško izvedbo je torej vzgojni vidik za sovjetski film merodajen.« V tem smislu se navdušujeta za film Požarski in Minjin: »Nudil je do potankosti verno sliko tedanjega bojevanja, prikazal je vse vrste orožja, taktiko boja in napadanja, celo natančno predstavo o nabijanju topov v tistem času...«

Krščanstvo in klerikalizem. Domoljub je 12. februarja 1941 poučil svoje bralce o Dejanju. Priobčil je beležko, kjer med drugim pravi: »Revijo Dejanje, ki jo urejuje prosluli (!) profesor Kocbek in ki je na pol (!) krščanska, na pol (!) marksistična ter strogo (!) antiklerikalna, hvali na vse pretege Delavska pravica glasilo slovenskih krščanskih socialistov, ter jo priporoča slovenskim delavcem.« (...) »Žato jo krščanskim delavcem odsvetujemo, kakor tudi odsvetujemo list za delavsko organizacijo, ki nekatoliško revijo hvali in priporoča.«

Res je, da se ne moremo čuditi nad stališčem gospoda, ki je te vrste napisal, tudi je prazna vsaka beseda o nevednosti ali zlobi, ki govori z njo o dvojnem obrazu Dejanja, pač pa se moramo ustaviti pri nerodnosti, s katero je nehote povedal nekaj, kar ga razkrije v pravi luči. Ko je namreč napisal, da smo le napol krščanski, vendar pa popolnoma (»strogo«) antiklerikalni, je proti svoji volji, s katero se taki politični ideologi radi maskirajo, dal izraza dejstvu, da mu je antiklerikalnost važnejša in bolj dobrodošla kakor polovično krščanstvo. Narava takega gospoda je nedvomno povedala, da smo edino in resnično antiklerikalni (in to proti klerikalizmu vseh duhovnih nazorov), nikakor pa nismo niti nekrščanski niti antikrščanski niti kakor koli manj krščanski, posebno pa ne manj krščanski od gospoda, ki bi tudi rad zavzel »junaško« razmerje do Dejanja.

VAM OSKRBI
SOLIDNO
IN POCENI

**ZADRUŽNA
TISKARNA**
NA TYRŠEVA CESTI

ADRI
ISKAR
LJUBLJANA, TYRŠEVA CESTA 17, tel.
a 17, tel.
cesta 17, tel.
eva cesta 17, tel.

f'yrševa cesta 17, tel. 30-67